

De totstandkoming van de Zuidoost-Europese Energiegemeenschap

Een supranationaal succesverhaal of een logisch gevolg van Frans-Duitse
belangenverstrengeling?

Universiteit Utrecht

Departement Geschiedenis

Bachelor scriptie Europa en de Wereld

Student: Alex van der Meulen

Begeleider: Mathieu Segers

23 juni 2011

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. De Balkan als Frans-Duitse motor van de Europese integratie	7
• 1.1 Het Frans-Duitse Balkanbeleid in de jaren '90: van divergentie naar convergentie	7
○ 1.1.1 De Duitse overhaaste unilaterale erkenning van Slovenië en Kroatië in 1991	8
○ 1.1.2 De oorlog in Bosnië-Herzegovina in 1992 en de Frans-Duitse toenadering	9
• 1.2 De Balkan: een 'Europees probleem'	10
2. Eind jaren '90-2001: de eerste initiatieven van de Europese Commissie en de overlapping van Frans-Duitse belangen in het Stabiliteitspact	12
• 2.1 De regionale context	12
• 2.2 De eerste initiatieven van de EC-functionarissen van het DG-TREN in de aanloop naar het Proces van Athene	13
• 2.3 Inbedding in het Stabiliteitspact: de overlapping van Frans-Duitse belangen	15
○ 2.3.1 Duitsland: buitenlandse assertiviteit en binnenlandse stabiliteit	16
○ 2.3.2 Frankrijk: de balans in evenwicht	18
• 2.4 Conclusie	19
3. 2001-2003: De Memoranda van Athene en de strategisch economische belangen van Duitsland en Frankrijk	20
• 3.1 De leidende rol van de EC in het Proces van Athene	20
• 3.2 Het resultaat van het Proces van Athene: de Memoranda van Athene	21
• 3.3 Het energieprofiel van Duitsland en de Duitse economische/energie politiek in de periode 1999-2003	22
• 3.4. Het energieprofiel van Frankrijk en de Franse economische/energie politiek in de periode 1999-2003	
• 3.5 Kern-Europa als antwoord op de groeiende sentimenten van <i>enlargement fatigue</i> in de Duitse en Franse samenleving	24
○ 3.5.1 Duitsland en kern-Europa	25
○ 3.5.2 Frankrijk en kern-Europa	26
• 3.6 Conclusie	28
4. 2003-2006: Op weg naar het Verdrag ter Oprichting van de Energiegemeenschap: de institutionele structuur van de EGKS als blauwdruk	30
• 4.1 Het Verdrag ter Oprichting van de Energiegemeenschap	30
• 4.2 De institutionele opzet van de Energiegemeenschap	31
• 4.3 De Energiegemeenschap tot op heden; enkele nuances op het succes van de Europese Commissie	33
• 4.4 Conclusie	33
Conclusie	35
Literatuurlijst	39

Inleiding

Zelfs nu de Europese Unie (EU) haar energieverbruik probeert te beperken en hernieuwbare energiebronnen stimuleert, wordt zij steeds afhankelijker van externe leveranciers van fossiele brandstoffen. Dat komt vooral doordat haar eigen olie- en gasreserves slinken. De EU is wereldwijd de grootste importeur en de op een na grootste verbruiker van energie. Voor bijna de helft van de gasvoorziening – de minst vervuilende fossiele brandstof – is de EU al geruime tijd afhankelijk van een kleine groep landen, met name Rusland, Noorwegen en Algerije. Daarnaast zal de EU, wanneer binnenkort geen radicale maatregelen worden genomen, voor zeventig procent afhankelijk worden van ingevoerde olie in plaats van voor vijftig procent nu.¹ De toenemende afhankelijkheid van een klein aantal leveranciers in combinatie met externe factoren van uiteenlopende aard, zou in de toekomst kunnen leiden tot kritieke situaties met betrekking tot de energievoorziening van Europa. Bij deze externe factoren moet gedacht worden aan: de stijgende wereldvraag naar olie en gas als gevolg van de voortschrijdende economische expansie van landen als China en India, de aanhoudende instabiliteit in de energie producerende regio's, de dreiging van terroristische aanslagen op de energie-infrastructuur en de neiging van Rusland om haar energiemacht in te zetten voor politieke doeleinden.²

Een gemeenschappelijk energieveiligheidsbeleid, waardoor de EU zich in de toekomst als eenheid kan opstellen tegenover energieleveranciers, is een thema waarover de lidstaten het al jaren lang niet eens kunnen worden. Nog altijd kunnen nationale belangen niet opzij worden geschoven ter faveure van een gezamenlijke aanpak.³ Ondanks het uitblijven van een consensus met betrekking tot een gezamenlijke aanpak probeert de EU haar afhankelijkheid van een klein aantal leveranciers te beperken en de handelsbetrekkingen met de leveranciers waarvan zij het meest afhankelijk is, tot wederzijds voordeel te versterken. Tot de EU-strategie behoren samenwerking op het gebied van investeringen, technologieoverdracht, wederzijdse toegang tot markten en voorspelbaarheid van de handelsbetrekkingen met landen als Rusland, die over veel fossiele

¹ Europese Commissie, 'Europa en de Wereld: het buitenlandsbeleid van de Europese Unie' (versie

² P. Belkin, 'The European Union's Security Challenges', (versie 30 januari 2008), <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf> (17 juni 20011).

³ E. Kuşku, 'Enforceability of a Common Energy Supply Security Policy in the EU: An Intergovernmentalist Assesment', *Caucasian review of internationalaffairs*4 (2010) 153-154.

brandstoffen en eventueel ook elektriciteit beschikken, en de olie- en gas producerende landen uit Noord-Afrika, de Perzische Golf en Centraal-Azië.⁴

In oktober 2005 hebben de EU en negen landen uit Zuidoost-Europa – Kroatië, Bosnië en Herzegovina, Servië, Montenegro, Macedonië, Albanië, Roemenië, Bulgarije en de VN-missie in de naam van Kosovo – een multilateraal verdrag ondertekend voor het opzetten van een regionale energiegemeenschap. Dit verdrag, dat gezien moet worden als het uiteindelijke resultaat van het Proces van Athene, is de eerste juridisch bindende overeenkomst die na de oorlogen van de jaren '90 tussen deze landen werd gesloten. De landen van de Energiegemeenschap (EG) hebben zich met de ondertekening van het verdrag toegelegd op het opzetten van een wettelijk basis voor een geïntegreerde en geliberaliseerde energiemarkt in hun eigen land en op het overnemen van de *acquis communautaire*⁵ van de EU met betrekking tot energie, milieu alternatieven en concurrentie. Binnen de EG, waarin dus voor iedereen dezelfde energiemarktregels zullen gelden, zal de continuïteit van de gas- en elektriciteitsvoorziening in de EU die via deze landen verloopt, beter worden gewaarborgd. Daarnaast zullen de energiemarkten van de Zuidoost-Europese landen met de toepassing van de EU-regels en -normen doeltreffender moeten gaan functioneren.⁶

Europese integratie is een langdurig proces van juridische, economische en politieke integratie, waarvan regionale integratie een belangrijk deel uitmaakt. Hierbij moet gedacht worden aan projecten als de Europees-mediterrane vrijhandelszone – welke is gebaseerd op het Europees Mediterraan Partnerschap, ofwel het Barcelona Proces⁷ – en het Europees burenebeleid.⁸ De rol van de Middellandse partnerlanden in de regionale integratie is cruciaal in de potentie voor energiesamenwerking ter promotie van regionale integratie in het Europees-Middellandse partnerschap. Gezien het feit dat integratie op energiegebied een belangrijke dimensie is binnen bredere economische integratie, mag het verband tussen het Europees energiebeleid en de toenemende mate van integratie niet worden onderschat. Al in 1995, in de Verklaring van Barcelona, werd het belang van energie in regionale integratie

⁴ Europese Commissie, 'Europa en de Wereld: het buitenlandsbeleid van de Europese Unie' (versie juni 2007), <http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/67/nl.pdf> (20 maart 2011).

⁵ Ofwel 'gemeenschapsrecht' is het recht van de EU. Dit is het geheel van verdragen, richtlijnen, verordeningen, inclusief de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de EU.

⁶ Energy Community, 'Facts and Figures' (versie 7 juni 2011), http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Facts_and_Figures (14 juni 2011).

⁷ European Commission, 'The Euro-Med Partnership', http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/index_en.htm (20 maart 2011).

⁸ European Commission, 'The Neighbourhood Policy', http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm (20 maart 2011).

en de integratie van de Europees-Mediterrane partnerlanden vastgelegd.⁹

Al jaren wordt het energiedebat overheerst door twee theoretische stromingen van de Europese integratie: het neo-functionalisme en het liberaal-intergouvernementalisme. Het neo-functionalisme beschouwt regionale integratie als politiek-normatief 'vredeproject' en grijpt in haar verklaring voor de Europese integratie terug op de oprichtingsverdragen van de Europese integratie, waarin een term als 'vrede' regelmatig voorkomt. Een voorbeeld hiervan is het Verdrag van Rome waarin de vertegenwoordiging van de EEG wordt gezien "*as a means to an ever closer union among the peoples of Europe*".¹⁰ Het doel van de EU volgens neo-functionalisten is dus de promotie van economische, politieke, sociale en culturele integratie. Energieveiligheid ligt in het hart van dit integratie doel, aangezien het hier gaat om zowel economische als politieke belangen van EU-lidstaten en haar partners. De basis van deze theoretische stroming wordt dus niet gevormd door economische belangen, maar door een gemeenschappelijk belang in de totstandbrenging van stabiliteit en veiligheid en het voorkomen van conflicten en oorlogen tussen de lidstaten.¹¹

In zijn artikel '*The Energy Community of South East Europe: a neo-functionalist project of regional integration*' legt Stephan Renner uit hoe de Zuidoost-Europese EG tot stand is gekomen in samenhang met het externe energiebeleid van de Europese Unie, het specifieke beleid van de EU met betrekking tot de Westerse Balkanlanden en de neo-functionalistische ideeën van een klein aantal functionarissen die actief waren binnen het Directoraat-Generaal voor Transport en Energie (DG TREN) van de Europese Commissie (EC). De leidende ideeën van de betrokken EC-functionarissen zijn volgens Renner direct afgeleid uit een 'populaire versie' van het neo-functionalisme; het idee dat vrede kan ontstaan vanuit integratie door te beginnen op technisch gebied en door middel van het ontwikkelen van institutionele capaciteiten, om op deze manier te zorgen voor een mogelijke *spill-over* naar andere gebieden. Renner legt met zijn neo-functionalistische verklaring voor het ontstaan van de Zuidoost-Europese EG de nadruk op de rol van Europese supranationale instituties als drijvende kracht achter het Europese integratieproces.¹²

Ook Stephan Hofer geeft in zijn artikel '*Neo-functionalism reloaded. The Energy Community of Southeast Europe*' een neo-functionalistische verklaring voor de

⁹ EUROPA, 'Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership' (versie juni 2005), http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15001_en.htm (20 maart 2011).

¹⁰ P. Aalto, *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's future energy security* (Hapshire 2007) 30-33.

¹¹ P. Aalto, *The EU-Russian Energy Dialogue*, 30-33.

¹² S. Renner, 'The Energy Community of Southeast Europe: a neo-functionalist project of regional integration', *European integration online papers* 13 (2009).

totstandkoming van Zuidoost-Europese EG. Volgens Hofer is de strategie van de EU in Zuidoost-Europa gebaseerd op twee uitgangspunten: het vooruitzicht op het EU-lidmaatschap; en de regionale toenadering tussen de landen van het voormalige Joegoslavië. Ter ondersteuning van deze regionale integratie is de EC begonnen met het exporteren van neo-functionalistische ideeën en instituties die bewust werden gevormd naar het model van de EGKS. Hofer ziet deze export van regels zowel als ondersteuning voor een innovatieve nieuwe manier van bestuur voor Zuidoost-Europa, als een bindende factor op het gebied van het energiebeleid van de verschillende landen, met de mogelijkheid tot *spill-over* naar andere beleidsterreinen.¹³

Het liberaal-intergouvernementalisme, dat wordt vertegenwoordigd door Andrew Moravcsik¹⁴, gaat uit van een internationaal politiek-economische benadering. Volgens deze stroming begint de Europese integratie met de economische samenwerking van de zes originele lidstaten, die op deze manier proberen om de negatieve effecten van de Tweede Wereldoorlog te boven te komen. Strategische en economische belangen, met name die van de Europese grootmachten Duitsland en Frankrijk¹⁵, worden door het liberaal-intergouvernementalisme beschouwt als de drijvende kracht achter de Europese integratie. Het beleid van de EU is dan ook voor een groot deel terug te voeren op de strategische en economische belangen van de Europese grootmachten.¹⁶ De evolutie van de integratie is volgens Moravcsik dan ook voor een groot deel afhankelijk van deze belangen: *“The integration process did not supersede or circumvent the political will of national leaders; it reflected their will.”*¹⁷ Kortom, het zijn nog steeds staten die bepalen hoe en in welke mate het Europese integratieproces verloopt. Zo kan een gemeenschappelijk energiebeleid dan ook alleen tot stand komen zolang dit in lijn is met de strategische en economische belangen van de Europese grootmachten.

Eda Kuşku evalueert in haar artikel *‘Enforceability of a Common Energy Supply Policy in the EU: An Intergovernmentalist Assesment’*, vanuit het intergouvernementalisme de vooruitzichten van de EU lidstaten met betrekking tot een gemeenschappelijk energiebeleid op supranationaal niveau. Hierbij analyseert Kuşku met name de totstandkoming van een gemeenschappelijk standpunt binnen de EU met

¹³ S. Hofer, ‘Neo-funtionalism reloaded. The Energy Community of Southeast Europe’ (versie 2 februari 2007), http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW9/Hofer_paper.pdf (15 april 2011).

¹⁴ D. Dinan, *Origins and evolution of the European Union* (Oxford 2006) 317-319.

¹⁵ T. Hopmann, ‘French Perspectives on International Relations After the Cold War’, *Mershon Internaitonal Studies Review* 38 (1994) 78.

¹⁶ M. Cini (ed.), *Intergovernmentalism* (Oxford 2003) 94-97.

¹⁷ E. Kuşku, ‘Enforceability of a Common Energy Supply Security Policy in the EU’, 157.

betrekking tot energieveiligheid.¹⁸ Ook Andreas Pointvogel wijst op nationale belangen met betrekking tot energieveiligheid, die volgens hem bepalend zijn voor het succes van een gemeenschappelijk Europees energiebeleid.

In zijn artikel *'Perceptions, realities, concession – What is driving the integration of European energy policies?'* stelt hij dat het energiebeleid van de EU in hoge mate wordt gekarakteriseerd door nationaal economische belangen, waardoor het, ondanks de importantie voor het dagelijks leven, tot op heden tot een van de minst succesvolle sectoren van de Europese integratie behoort.¹⁹

Kortom, hoewel Renner en Hofer het ontstaan van Zuidoost-Europese EG nagenoeg volledig toeschrijven aan de inspanningen van de EC, schenken zij hierbij, naar mijn mening, te weinig aandacht aan nationale strategische en economische belangen, die in de totstandkoming van de EG een cruciale rol hebben gespeeld. Dit betekent dat het door Renner en Hofer beargumenteerde succes van supranationale besluitvorming, met betrekking tot Europese energievraagstukken, genuanceerd moet worden. In mijn thesis zal ik dan ook onderzoeken:

in hoeverre het ontstaan van de Zuidoost-Europese EG op 1 juli 2006 getypeerd kan worden als een resultaat van de inspanningen van de EC als zijnde een supranationaal regionaal stabilisatieproject met een duidelijke gezamenlijke geopolitieke doelstelling gericht op een gemeenschappelijk Europees energieveiligheidsbeleid, dan wel als het product van de strategische en economische belangen van Duitsland en Frankrijk die tot uiting komen in zowel het buitenlandse, economische en energiebeleid van beide landen, als in de intergouvernementele organen van de EU?

Het onderzoek is opgezet aan de hand van het ontstaansproces van de EG. Cruciale gebeurtenissen in het proces zorgen hierbij voor het onderscheid tussen de verschillende periodes/casus, hetgeen wordt weerspiegeld in de hoofdstukindeling. Het eerste hoofdstuk bestaat uit een beknopte historische context en staat in het teken van het Franse en Duitse beleid ten opzichte van de Balkan in de jaren '90. De nadruk ligt hierbij op de rol van de Balkan als bindende factor voor de Frans-Duitse samenwerking. Dit wordt uiteengezet aan de hand van twee gebeurtenissen die zich voordeden aan het begin van de jaren '90: het

¹⁸ E. Kuşku, 'Enforceability of a Common Energy Supply Security Policy in the EU.'

¹⁹ A. Pointvogel, 'Perceptions, realities, concession: What is driving the European energy policies?', *Energy Policy* 12 (2009).

Frans-Duitse conflict over de Duitse overhaaste unilaterale erkenning van Croatia en Slovenië en de Frans-Duitse toenadering als gevolg van de Bosnië-Herzegovina crisis.

Het tweede hoofdstuk behelst de eerste periode van het onderzoek. Deze periode loopt vanaf het einde van de jaren '90 tot aan januari 2001 en markeert de overgang van de EC van een creatieve, maar passieve rol, naar een meer actieve en leidinggevende rol in het proces. Daarnaast wordt gekeken naar de strategische en economische belangen van Duitsland en Frankrijk, die duidelijk worden als we dieper ingaan op de inbedding van de EG in de coördinatiestructuren van het Stabiliteitspact.

Het derde hoofdstuk behandelt de periode die loopt van januari 2001 tot en met juni 2003 en staat in het teken van de onderhandelingen omtrent de hervormingen van de nationale elektriciteits- en gassectoren en de daaropvolgende ondertekening van de zogenaamde *Memoranda of Understanding (MoU)*. Aan de hand van het energieprofiel van beide landen zal ook nu gekeken worden naar de strategische en economische belangen van Duitsland en Frankrijk bij de ontwikkelingen in deze periode.

Het vierde en tevens laatste hoofdstuk behelst de periode die loopt van juni 2003 tot de inwerkingtreding van het Verdrag ter Oprichting van de EG in juli 2006 en wordt met name gekenmerkt door de opstellen van het institutionele kader van de EG, ook wel bekend als het Proces van Athene. Tot slot worden er enkele kanttekeningen geplaatst bij de aanpak van de EC in deze periode.

1. De Balkan als brandstof voor de Frans-Duitse motor van de Europese integratie

Sinds het begin van de jaren '90 hebben verschillende strategieën met betrekking tot de Balkan een sleutelrol gespeeld in de centrale vraagstukken van de Europese politiek. Dit was niet alleen te wijten aan de reeds bestaande banden tussen deze strategieën en bepaalde beleidsterreinen²⁰, maar bovenal aan de etnische conflicten en de burgeroorlogen in de regio. Deze gebeurtenissen hebben niet alleen in de regio zelf onvoorstelbaar veel leed en destructie te weeg gebracht, maar hebben daarnaast ook gezorgd voor de aantasting van het eigenlijke concept 'Europa' en de geloofwaardigheid van EU-instituties en andere belangrijke Westerse organisaties als de NAVO en de OVSE²¹. Dit is dan ook de rede dat het EU-beleid ten opzichte van de Balkan beschouwd kan worden als de kern van de evolutie van de Frans-Duitse relaties en daarmee de Europese integratie in het algemeen. Deze ontwikkeling heeft zich niet alleen gemanifesteerd in het feit dat Duitse en Franse politici in toenemende mate op sleutelposities binnen de internationale aanwezigheid op de Balkan terecht kwamen, maar ook in de verschillende strategieën met betrekking tot stabilisatie van de regio en de invloed van beide landen op het staatsvormingsproces.²² Twee gebeurtenissen in het bijzonder zijn van invloed geweest op de Frans-Duitse relaties: de Duitse overhaaste unilaterale erkenning van Slovenië en Kroatië in 1991 en de uitbraak van de oorlog in Bosnië-Herzegovina in 1992.

1.1 Het Franse-Duitse Balkanbeleid in de jaren '90; van divergentie naar convergentie

Aan het begin van de jaren '90 werden de Duitse en Franse politiek ten opzichte van de Balkan gekarakteriseerd door de zoektocht naar een nieuwe Europese balans, die ernstig was verstoord na de hereniging van Duitsland in 1989/90.²³ De politieke retoriek van Parijs werd in deze periode vooral gekenmerkt door de competitie mét en de wantrouwen jegens het nieuwe Duitsland. Vanuit Berlijn werd juist geprobeerd om deze geluiden, die voornamelijk waren gebaseerd op de zogenaamde ambities van het land om zichzelf te

²⁰ Hierbij moet gedacht worden aan het gemeenschappelijk buitend en veiligheidsbeleid, het Europese veiligheids- en defensiebeleid, Euro-Atlantische relaties, de oostelijke uitbreiding van de EU (inclusief Roemenië en Bulgarije) en de institutionele hervorming van de EU.

²¹ Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa.

²² D. Heimerl en W. van Meurs, 'The Balkans between Paris and Berlin', *Southeast European and Black Sea Studies* 4 (2004) 343-344.

²³ R. Fritsch-Bournazel, 'German Unification: A Durability Test for the Franco-German Tandem', *German Studies Review* 14 (1991) 575.

profilieren als grootmacht in Oost-Europa en de Balkan, af te zwakken.²⁴ Paradoxaal genoeg was het grotendeels hierom dat de regio door het *Quai d'Orsay*²⁵, net als Noord-Afrika en de Middellandse Zee, werd beschouwd als een regio van vitaal belang voor Frankrijk. Het land wilde daarom koste wat kost haar invloed in de regio behouden.²⁶ In het 'nieuwe' Duitsland overheerste daarentegen de gedachte dat het recht op nationale zelfbeschikking beschouwd moest worden als een historische stap, die andere landen niet ontzegt mocht worden. Het koloniseren van de Balkan was dus niet iets waar Berlijn zich op dat moment mee bezig hield.²⁷

1.1.1 De Duitse overhaaste unilaterale erkenning van Slovenië en Kroatië in 1991

De uiteenlopende visies van Frankrijk en Duitsland over de toekomst van de Balkan kwamen voor het eerst tot uiting in de zomer van 1991 met de uitbraak van de militaire confrontatie in Slovenië. In de twee jaar die daarop volgden stonden Duitsland en Frankrijk lijnrecht tegenover elkaar wat betreft de historische oorsprong, de directe oorzaken en de identificatie van de agressor en het slachtoffer van het conflict. Dit leidde vanzelfsprekend tot onenigheid over de maatregelen die de Europese Gemeenschap zou moeten nemen om het conflict tot een einde te brengen. De conflicterende visies van Duitsland en Frankrijk vonden hun oorsprong in de tegenstrijdige modellen van 'natie' en 'staatsinrichting' van beide landen. Daarmee hanteerde zij ook een verschillende rangschikking van tegenstrijdige internationale rechtsbeginselen, zoals: nationale zelfbeschikking tegenover de onschendbaarheid van grenzen en territoria, evenals de bescherming van minderheden tegenover soevereiniteit en anti-interventie.²⁸

Het vraagstuk over de onafhankelijkheid van Slovenië en Kroatië en de Duitse *alleingang* met betrekking tot de erkenning van deze republieken als soevereine staten vormde het hoogtepunt van de onenigheid tussen Duitsland en Frankrijk. Berlijn definieerde de militaire confrontatie in Slovenië en later in Kroatië als agressieoorlogen en beschouwde de Servische president Slobodan Milosovic en zijn politiek voor een 'Groot Servië' als het grootste probleem. Parijs daarentegen, zag het conflict als een uiting van civiel geweld

²⁴ R. Fritsch-Bournazel, 'German Unification: A Durability Test for the Franco-German Tandem', 575.

²⁵ Verwijzing naar het Franse ministerie van buitenlandse zaken.

²⁶ De drang van Frankrijk om de Duitse (potentiele) macht aan banden te leggen is in de historie van de relatie tussen beide landen geen onbekend fenomeen en zal ook in dit onderzoek nog vaker nog vaker aan bod komen.

²⁷ C. Cavanagh Hodge, 'Botching the Balkans: Germany's recognition of Slovenia and Croatia', *Ethics and International Affairs* 12 (1998), 6-7

²⁸ D. Heimerl en W. van Meurs, 'The Balkans between Paris and Berlin', 347-348.

gemotiveerd door etnisch leed.²⁹ Onder druk van de Duitse minister van buitenlandse zaken Hans-Dietrich Gencher³⁰ werd er in september 1991 een compromis gesloten met betrekking tot de erkenning van Slovenië en Kroatië, waarin de lidstaten overeenkwamen om de Joegoslavische republieken te erkennen op voorwaarde van bepaalde politieke- en internationale rechtscriteria.³¹

1.1.2 De oorlog in Bosnië-Herzegovina in 1992 en de Frans-Duitse toenadering

Na de onafhankelijkheid van Kroatië en Slovenië verklaarde ook Bosnië-Herzegovina zich op 3 maart 1992 onafhankelijk. Dit leidde opnieuw tot een uitbraak van geweld in de regio. Deze keer werd door de Europese Gemeenschap besloten om bij het oplossen van de 'Joegoslavië crisis' de hulp van de VN in te roepen. Duitsland en Frankrijk steunden dit plan, al hadden ze hiervoor verschillende beweegredenen. Duitsland richtte zich op de internationalisering van het conflict, om op deze manier meer legitimiteit te verwerven voor mogelijke oplossingen. Frankrijk, dat teleurgesteld was in de Europese politieke samenwerking en werd geblokkeerd in haar pogingen om de West Europese Unie (WEU) een groter aandeel te verschaffen in de Europese conflict resolutie, wendde zich tot de Veiligheidsraad, waar het in ieder geval gebruik kon maken van haar vetorecht.³²

In dit multilaterale institutionele kader was het Parijs dat hamerde op de internationale rechtsbeginselen; het respecteren van staatssoevereiniteit en de onschendbaarheid van territoriale grenzen. Echter, vanaf 1992 zouden humanitaire motiveringen, als gevolg van de mobilisatie van de publieke opinie, de overhand krijgen. Bepaalde wreedheden en het toenemende geweld in het algemeen zorgde ervoor dat de publieke opinie steeds minder geneigd was om de Franse positie, als neutrale intermediair tussen de internationale gemeenschap en Servië, te accepteren. Het was voor de Franse regering onmogelijk om stem van het Franse volk te negeren en zodoende werd het roer omgegooid. Deze ommekeer in het Franse beleid ten opzichte van de 'Joegoslavische crisis' kwam tot uiting in de massale Franse deelname aan de *United Nations Protection Force UNPROFOR*³³, de substantiële humanitaire hulp voor de regio en het initiatief tot het opzetten van de zogenaamde veiligheidszones rondom Bosnische nederzettingen.³⁴

²⁹ C. Cavanagh Hodge, 'Botching the Balkans: Germany's recognition of Slovenia and Croatia', 1-2.

³⁰ Gencher dreigde, mits hij geen bijval zou krijgen van de andere lidstaten, om op eigen houtje op te treden.

³¹ F. Painton e.a., 'Yugoslavia: The Shock of Recognition', *Time*, 30 december 1991.

³² D. Heimerl en W. van Meurs, 'The Balkans between Paris and Berlin', 349.

³³ Met 6,000 manschappen leverde Frankrijk de grootste bijdrage.

³⁴ R. B. Levering, 'Public Opinion and Foreign Policy During the Bosnia crisis' (versie november 2003) <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=8409> (10 juni 2011).

In tegenstelling tot Frankrijk, speelde Duitsland slechts een marginale rol in Bosnië-Herzegovina crisis. Dit had niet alleen te maken met de nasleep van haar overoptimistische unilaterale initiatief met betrekking tot de erkenning van Kroatië en Slovenië, maar kwam deels ook door het feit dat Duitsland in deze periode nog te maken had met serieuze grondwettelijke beperkingen op het gebied van crisismanagement. Deelname aan de UNPROFOR of NAVO-missies behoorde daarom niet tot de mogelijkheden.³⁵

In de herfst van 1993 kwamen de Duitse minister van buitenlandse zaken Klaus Kinkel en zijn Franse ambtsgenoot Alain Juppé met een vredesplan, gebaseerd op het Owen-Stoltenbergplan, dat zoveel inhield als de opdeling van het land in drie entiteiten. Hoewel het plan geen succes werd, vormde het wel de basis voor verdere onderhandelingen, alsmede voor de Frans-Duitse toenadering.³⁶

1.2 De Balkan: een 'Europees probleem'

Naarmate de jaren '90 vorderden werd het steeds duidelijker dat de uiteenlopende visies van Duitsland en Frankrijk over de toekomst van de Balkan plaats hadden gemaakt voor een gemeenschappelijke overheersende visie ten opzichte van de regio. Later, na de Kosovo oorlog van 1999 bijvoorbeeld, zou het door Frankrijk zo gevreesde 'nieuwe' Duitsland haar positie als grote, maar 'normale' Europese staat accepteren. Daarmee maakte de concurrentie tussen de Duitsland en Frankrijk grotendeels plaats voor een gemeenschappelijk doel: een sterk en eensgezind Europa.

Deze ontwikkeling manifesteerde zich niet alleen in de toenadering tussen Duitsland en Frankrijk, maar ook in de Amerikaans-Europese balans op de Balkan. Waar Duitsland en Frankrijk zich in het begin van de jaren '90 nog meer dan eens verscholen achter het militaire leiderschap van de VS in de regio, kwam hier na de bombardementen op Kosovo abrupt een einde aan. Met de ontwikkeling van het Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa was een nieuw tijdperk aangebroken, waarin de 'lastenverdeling' in de Balkan gelijkmatiger verdeeld zou worden tussen de VS en Europa. In tegenstelling tot het begin van de jaren '90 liet Europa nu zien dat het de politieke wil had om de verantwoordelijkheid van een regionale macht te dragen, ook al had het daarvoor nog lang niet alle benodigde middelen en capaciteiten tot haar beschikking.³⁷ Kortom, de Balkan werd door Duitsland en Frankrijk

³⁵ C.A. Nielsen, 'Limits of Persuasion: Germany and the Yugoslav Crisis, 1991-1992 (versie februari 1999), <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=2795> (14 juni 2011).

³⁶ P. Baev e.a., 'The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe's foreign relations', *Chaillot Papers* 17 (1994) 2.

³⁷ G.W. Grayson, 'NATO AFTER KOSOVO: Adjusting the balance of power' (versie 8 oktober 1999), http://findarticles.com/p/articles/mi_m1252/is_17_126/ai_56293813/ (13 juni).

vanaf dit moment in toenemende mate beschouwd als een 'Europees probleem'. Dit werd onderkend door de Franse president Jacques Chirac, die in mei 2000 stelde dat: *"The ultimate vocation of the EU is to consolidate peace on our continent. That is its responsibility, a responsibility assumed gradually, but irreversibly."*³⁸

³⁸ W. van Meurs, 'The Balkans and the New European Responsibilities' (versie 29/30 juni 2000) <http://www.cap.uni-muenchen.de/download/2000/balkan1.PDF> (9 juni 2011) 29.

2. Eind jaren '90-2001: de eerste initiatieven van de Europese Commissie en de overlapping van Frans-Duitse belangen in het Stabiliteitspact

Zowel Stephan D. Hofer als Stephan Renner stellen dat de leidende gedachte achter de ontwikkeling van de EG is gebaseerd op het neo-functionalistische denken onder de EC-functionarissen, die verantwoordelijk zijn geweest voor het op gang brengen van het Proces van Athene: *“A popular version of the neo-functionalist approach was prevalent within the responsible officials of the Directorate-General for Energy and Transport.”*³⁹ Daarnaast zou een dergelijke idealistische visie, gezien de regionale context, in samenhang zijn met het externe energiebeleid van de EU en haar strategie voor Zuidoost-Europa met betrekking tot het exporteren van instituties en regelgeving.

Echter, hoewel er door Hofer en Renner wel kort wordt ingegaan op de inbedding van de EG in de coördinatiestructuren van het Stabiliteitspact, wordt hierbij door hen onvoldoende aandacht besteed aan de ontstaansredenen hiervan. Zo is de realisatie van het SP vooral succesvol geworden door de inzet van zowel Duitsland als Frankrijk. Met de inbedding van de EG in de coördinatiestructuren van het Stabiliteitspact hebben de Commissie-functionarissen ervoor gezorgd, dat zij bij de realisatie van het project niet in zouden gaan tegen de belangen van de Europese grootmachten.

2.1 De regionale context

Volgens artikel 49 van het Verdrag betreffende de EU kan elk Europees land een aanvraag indienen voor het lidmaatschap van de EU.⁴⁰ Echter, anders dan bijvoorbeeld de recente uitbreiding van de EU in Centraal- en Oost Europa, is dat de Westelijke Balkanlanden niet alleen het EU-lidmaatschap in het vooruitzicht is gesteld, maar dat er daarnaast is aangedrongen op regionale toenadering tussen de landen van het voormalige Joegoslavië.

Ten gevolge van de conflicten in de jaren '90 is stabiliteit op de Balkan – de Europese achtertuin – een prioriteit geworden in het externe beleid van de EU. De regionale aanpak is uiteengezet in de slotbeschouwingen van de Europese Raad, zowel in april 1997 als in juni 1999 in Keulen, waar ook het Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa werd aangenomen. Het EU-lidmaatschap voor de landen van Zuidoost-Europa werd voor het eerst expliciet in het vooruitzicht gesteld in juni 2000 tijdens de Top van de EC in Feira en in november 2000

³⁹ S. Renner, 'The Energy Community of Southeast-Europe', 2.

⁴⁰ Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, 'Geconsolideerde versie van het Verdrag betreffende de Europese Unie' (versie 24 december 2002), http://eur-lex.europa.eu/nl/treaties/dat/12002M/pdf/12002M_NL.pdf (15 april 2011).

tijdens de Top voor Zuidoost-Europese landen in Zagreb. Vanaf dat moment kunnen alle landen van Zuidoost-Europa beschouwd worden als 'potentiële leden' van de EU. In juni 2003 werd door de EC de 'Thessaloniki Agenda voor de Westerse Balkan' aangenomen, waarmee regionale samenwerking een belangrijke voorwaarde werd voor verdere samenwerking met de EU in de context van het Stabilisatie en Associatie Proces.⁴¹

2.2 De eerste initiatieven van de EC-functionarissen van het DG TREN in de aanloop naar het Proces van Athene

Al vanaf het begin van de jaren '90 wijst de EC op de voordelen van een gemeenschappelijk beleid met betrekking tot de zekerheid van energielevering op supranationaal niveau in plaats van dit te behandelen als nationaal beleidsvraagstuk. Zij legt hierbij de nadruk op kwesties als strategische oliereserves, de capaciteit van strategische gasopslag, deelovereenkomsten voor noodgevallen en handels- en hulp overeenkomsten met externe producenten.⁴² Uiteindelijk is het energiehoofdstuk in 1992 geschrappt uit het Verdrag van Maastricht, waardoor de invloedssfeer van de Commissie op het gebied van de zekerheid van energielevering ernstig is beperkt.

Ten tijde van de politiek onstabiele situatie aan het einde van de jaren '90, nog voordat de NAVO-bombardementen op het voormalige Joegoslavië hadden plaats gevonden en het EU-lidmaatschap in het vooruitzicht was gesteld, is er door een klein aantal EC-functionarissen van het DG TREN een plan ontwikkeld voor de opzet van een Zuidoost-Europese regionale energiemarkt. De EC heeft met dit initiatief voor een regionale aanpak de eerste stap gezet in de richting van het toetredingsproces in een latere fase. Dit is het begin van wat later het Proces van Athene zou gaan heten.⁴³

In de aanpak van de EC-functionarissen is gebruik gemaakt van de reeds bestaande coördinatie structuren van het Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa. Door middel van de *High Level Steering Group* van het Stabiliteitspact is door de Europese Commissie in samenwerking met de Wereldbank een begin gemaakt met het coördineren van de verschillende donoren⁴⁴ die op dat moment actief waren in de regio.⁴⁵ Daarnaast is er

⁴¹ European Commission, 'Stabilization and Association Process – Background Documents' (versie 9 december 2010), http://ec.europa.eu/enlargement/press_corner/key-documents/sap_en.htm (18 april 2011).

⁴² J. Surrey, 'Energy Policy in the European Community: Conflict between the Objectives of a Unified Single Market', *The Energy Journal* (1992), 27.

⁴³ S. Renner, 'The Energy Community of Southeast-Europe', 7.

⁴⁴ Naast tal van internationale organisaties als de EC, de Wereldbank, de Europese Investeringsbank en de Europese Bank voor Reconstructie en Ontwikkeling, zijn ook donorlanden als de VS, Canada,

binnen het werkveld van het Stabiliteitspact, aangaande de economische reconstructie van de regio, een *Infrastructural Steering Group* opgezet, die in samenwerking met de EC en de betrokken financiële instituties zorg zou gaan dragen voor de regionale reconstructie en vooral voor de zekerheid van energielevering naar de regio, aangezien dit werd gezien als belangrijkste voorwaarde voor economisch herstel. Hierna pas kon begonnen worden met het gemeenschappelijke overleg tussen de landen van Zuidoost-Europa die achter het initiatief voor een regionale energiemarkt stonden.⁴⁶

De leidende ideeën van EC-functionarissen die waren betrokken bij de het ontwerp van de institutionele opzet kwamen overduidelijk voort uit eerdere ervaringen van Europese integratie. Het idee was om, net als tussen Frankrijk en Duitsland na de Tweede Wereldoorlog, alle landen die tot voor kort met elkaar in oorlog waren nader tot elkaar te brengen en te beginnen met de wederopbouw. Het idee om een evolutionair proces aan te vangen met een technische sector als energie was direct en expliciet afgeleid van de sectoraanpak afkomstig uit het neo-functionalistische denken. Dit komt tot uiting in een interview met een betrokken EC-functionaris:

“We try to get everybody to agree on a common position and a common way forward. The aim is not necessarily to arrive at a station, but rather to get all on one train. Once we are on the train we can decide where we want to go (...) That’s clearly written in terms of neo-functional policy that energy will have an effect on transport, energy will have an effect on environment, will have an effect on social policy and then, as you start to regulate the energy sector you also need flanking measures in social issues.”⁴⁷

Het is bij het analyseren van de initiatieven van de EC echter wel van belang om de interne structuur en het functioneren van de EC in ogenschouw te nemen. Want hoewel er een duidelijke relatie bestaat tussen de tenuitvoerlegging van neo-functionalistische ideeën en het supranationalistische karakter van de EC, kan de identificatie met neo-functionalistische ideeën en de macht van het supranationalisme tussen de verschillende EC-functionarissen sterk uiteenlopen. Zo is bijvoorbeeld gebleken dat de EC nagenoeg gelijk verdeeld was over twee kampen met betrekking tot het vraagstuk over de verdeling van de bevoegdheden

Duitsland, Italië, Zwitserland en Frankrijk al vanaf het begin van de jaren '90 actief betrokken geweest bij de economische ontwikkeling en de politieke integratie van de regio.

⁴⁵ Deitz, L. e.a., 'South East Europe's electricity sector: Attractions, obstacles and challenges of Europeanization, *Utilities policy* 17 (2009) 3.

⁴⁶ S. Renner, 'The Energy Community of Southeast-Europe', 7.

⁴⁷ S. Hofer, 'Neo-funtionalism reloaded. The Energy Community of Southeast Europe' (versie 2 februari 2007), http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW9/Hofer_paper.pdf (15 april 2011) 6.

tussen de Gemeenschap en lidstaten. Dat de balans uiteindelijk is doorgeslagen naar de kant van het supranationalisme, is volgens Hooghe te wijten aan een klein aantal individuen en de structuur van de EC, die zich uitstekend leent voor het invoeren, opstarten en doordruwen van nieuwe initiatieven, in hun voordeel hebben gebruikt:

“The Commission does not operate top-down or sideways or by policy. It operates by a few people being active and having a clear vision of what they want to do (...) In technical policies like environment, energy, transport, one person with a good idea can push true change.”⁴⁸

2.3 Inbedding in het Stabiliteitspact: de overlapping van Frans-Duitse belangen

Op 10 juni 1999, na de luchtaanvallen van de NAVO, op initiatief van de EU en onder de leiding van Duits EU-voorzitterschap, werd in Keulen het Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa aangenomen. Het Stabiliteitspact kan gezien worden als het eerste structurele conflict preventie beleid voor de lange termijn dat door de EU is gelanceerd. Meer dan veertig landen en organisaties hebben aan het initiatief deel genomen om de landen van Zuidoost-Europa bij te staan in het bewerkstelligen van stabiliteit in de regio. Dit kwam vooral tot uiting in de promotie van vrede, democratie, mensenrechten en economische vooruitgang. Naast stabiliteit in de regio moesten het Stabilisatie en Associatie Proces en de Stabilisatie en Associatie Akkoorden ervoor gaan zorgen dat landen van Zuidoost-Europa dichterbij de EU zouden komen te staan. Zoals eerder vermeld werd in december 2002, drie jaar na de ondertekening van het Stabilisatiepact werd de landen van de Westerse Balkan de status van potentieel EU-kandidaat toegekend en werd er steun uitgesproken voor een verregaande samenwerking tussen de landen van Zuidoost-Europa en de EU.⁴⁹ De EU-lidstaten kwamen met elkaar overeen dat de EU:

“will draw the region closer to the perspective of full integration of these countries into its structures through a new kind of contractual relationship, taking into account the individual situation of each country, with a perspective of EU membership on the basis of the Amsterdam Treaty and once the Copenhagen criteria have been met.”⁵⁰

⁴⁸ L. Hooghe, *The European Commission and the Integration of Europe: Images of Governance* (Cambridge 2002) 78.

⁴⁹ Stability Pact for South Eastern Europe, ‘About the Stability Pact’ (versie 2005), <http://www.stabilitypact.org/about/default.asp> (27 april 2011).

⁵⁰ L. Friis en A. Murphy, ‘Turbo-charged negotiations: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe’, *Journal of European Public Policy* 7 (2000) 772.

Het Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa, met de landen van Centraal- en Oost-Europa als belangrijkste actoren, is oorspronkelijk afkomstig van een initiatief van de Franse premier Edouard Badour uit 1993. Het werd vervolgens in 1995 door de EU in aangepaste vorm geïmplementeerd als eerste gemeenschappelijke actie onder de nieuwe mechanismen voor het gemeenschappelijk buitenland en veiligheidsbeleid als reactie op de uitbraak van het gewelddadige conflict in Bosnië-Herzegovina. Echter, pas na de escalatie van het Kosovo conflict in 1998/99 trad het Stabiliteitspact onder het voorzitterschap van Duitsland in werking. Duitsland was op dat moment voorzitter van zowel de EU als de G8. Dat het Stabiliteitspact pas in werking trad tijdens de Kosovo crisis en niet al in de jaren daaraan voorafgaand kan deels verklaard worden door de overlapping van Frans-Duitse belangen.⁵¹

Een gemeenschappelijk directe aanleiding voor de toenemende mate van samenwerking tussen Frankrijk en Duitsland kan gevonden worden in de verhoogde toestroom van vluchtelingen uit de regio, naar aanleiding van het Kosovo conflict. Zo is gebleken dat deze landen actiever mee hebben gewerkt aan een oplossing voor de Kosovo crisis dan landen die minder toestroom van vluchtelingen hadden. Het was dan ook deze groep landen die in het proces expliciet hun steun hebben uitgesproken voor het Stabilisatiepact. Het waren vooral Duitsland, Frankrijk, Griekenland en Italië die zich hebben ingezet voor de realisatie van het Stabilisatiepact ten gevolge van hun specifieke belangen bij stabiliteit en veiligheid in de regio.⁵²

2.3.1 Duitsland: buitenlandse assertiviteit en binnenlandse stabiliteit

Duitsland heeft een essentiële rol gespeeld bij de totstandkoming van het Stabiliteitspact. Niet alleen werd het Stabiliteitspact in 1999 aangenomen onder Duits EU-voorzitterschap, maar kan Joschka Fischer als Duits minister van buitenlandse zaken gezien worden als belangrijkste lobbyist voor het Pact.⁵³ Maar waarom was Duitsland een groot voorstander van het Stabiliteitspact? Kortom, welke belangen had Duitsland bij de totstandkoming van het Stabiliteitspact? Het belang van Duitsland bij de totstandkoming van het Stabiliteitspact is te verklaren aan de hand van twee aan elkaar gerelateerde factoren: de assertieve buitenlandpolitiek van de Schröder regering en de toenemende druk van de publieke opinie op deze regering ten gevolge van het Kosovo conflict.

⁵¹ A. Bendiek, 'Europe's Conflict Resolution: The Stability Pact for South Eastern Europe' (versie 13 april 2004) <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/uppsala/ws19/Bendiek.pdf> (29 april 2011) 14.

⁵² H. Erhart, 'A good idea, but a rocky road ahead: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe', in: Carment e.a., *Conflict Prevention: Path to Peace or Grand Illusion*, (Tokyo 2003) 112-131, 124.

⁵³ L. Friis, en A. Murphy, 'Turbo-charged negotiations', 769-771.

Waar Duitsland in de jaren na de Tweede Wereldoorlog langzamerhand was uitgegroeid tot een economische grootmacht, had het op politiek gebied nog altijd weinig in te brengen. Als in 1999 de groen/rode (*SDP/Die Grünen*) regering onder leiding van Gerhard Schröder aan de macht komt, lijkt Duitsland na een halve eeuw van politieke terughoudendheid eindelijk weer haar rol op te eisen op het politieke toneel. De assertieve buitenland politiek van de Schröder regering moest ervoor zorgen de dat Duitsland naast haar status als economische grootmacht ook op politiek gebied mee ging tellen. Dit kwam niet alleen tot uiting in de hernieuwde eisen voor een permanente zetel in de VN Veiligheidsraad en de actieve lobby voor een groter aantal Duitse functionarissen op hoge plaatsen binnen internationale instituties –zoals de nagenoeg unilaterale beslissing van Schröder om zijn stafchef Bobo Hombach te benoemen tot Speciaal Coördinator van het EU Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa – maar ook in het feit dat het Duitse leger tijdens het Kosovo conflict voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog weer eens in actie kwam.⁵⁴

Hoewel het besluit tot deelname aan de multilaterale missie in Kosovo geheel in lijn was met de assertieve buitenland politiek van Schröder, heeft dit echter bijna geleid tot de val van zijn rood/groene coalitie. De toenemende druk van publieke opinie heeft dan ook een essentiële rol gespeeld in de verandering van het beleid van Duitsland ten opzichte van Zuidoost-Europa. De deelname aan militaire acties – al helemaal zonder VN mandaat – ging namelijk volledig in tegen de pacifistische partijideologie van *Die Grünen* onder leiding van de minister van Joschka Fisher. De enige manier waarop Fischer de steun van zijn partij voor de NAVO-bombardementen kon behouden, was door militaire actie te vergezellen van een diplomatiek initiatief. Zo stelde Fischer dat:

“The EU should take responsibility for the region as a whole by developing a long-term strategy for SEE. The heart of this strategy would be a Stability Pact, which would ‘anchor the countries of South East Europe firmly in the values of and institutional structures of the Euro-Atlantic Community.’”⁵⁵

Daarnaast zou een dergelijke ontwikkeling niet alleen geleid hebben tot een verzwakking van de positie van de internationale gemeenschap tegenover Milosovic, maar had het ook gelijksoortige ontwikkelingen in de coalitieregeringen van de landen als Griekenland en Italië

⁵⁴ W. Schlafer, ‘The German Question Resolved – Making Sense of Schroder’s Foreign Policy (versie 6 mei 2006), <http://hir.harvard.edu/the-future-of-war/the-german-question-resolved?page=0,0> (29 april 2011).

⁵⁵ L. Friis, en A. Murphy, ‘Turbo-charged negotiations’, 769.

- waar militair ingrijpen op dat moment ook zeker niet onomstreden was - op gang kunnen brengen.⁵⁶

Kortom, door middel van het promoten van het Stabiliteitspact, met Bobo Hombach in de functie van Speciaal Coördinator, kon Duitsland twee vliegen in een klap slaan. Enerzijds was er de acceptatie van Duitslands nieuwe proactieve opstelling in de buitenlandse politiek. En anderzijds kon het op deze manier de coalitie overeind houden, om zo de binnenlandse en wellicht ook de buitenlandse stabiliteit behouden.

2.3.2 Frankrijk: de balans in evenwicht

Ondanks de Franse terughoudendheid omtrent het eventuele EU-kandidaat lidmaatschap voor de landen van de Westerse Balkan⁵⁷, is een belangrijk onderdeel van het Franse buitenland beleid na het uiteenvallen van het voormalige Joegoslavië gericht op het bevorderen van stabiliteit en economische vooruitgang van de regio. Zoals eerder vermeld kwam het eerste idee voor het Stabiliteitspact van de Franse Premier Edouard Badour en was het tijdens de Zagreb Top van 24 november 2000, een EU initiatief onder het voorzitterschap van Frankrijk, dat de landen van de Westerse Balkan en de lidstaten van de EU voor het eerst nader tot elkaar kwamen.⁵⁸

Echter, gezien de Franse positie ten aanzien van humanitaire interventies⁵⁹, is de betrokkenheid van het land bij ontwikkeling van het Stabiliteitspact minder eenvoudig te verklaren vanuit een binnenlands perspectief, zoals in het geval van Duitsland. De rol van Frankrijk in het project kan beter worden uitgelegd in relatie tot de assertieve buitenlandpolitiek van de regering Schröder en de Frans-Duitse verhoudingen ten opzichte van de Europese Integratie. Namelijk, net als vlak na de Duitse eenwording, heeft de assertieve buitenland politiek van de Schröder regering gezorgd voor wantrouwen bij Frankrijk jegens Duitsland en de angst voor een door Duitsland gedomineerd Europa.⁶⁰ Zo melde het Franse dagblad *Le Monde* in 1999 dat de nieuwe houding van Duitsland wel eens zou kunnen leiden tot *“the breakdown of the Franco-German motor of European*

⁵⁶ L. Friis, en A. Murphy, 'Negotiating in a Time of Crisis', *The European Union's Resonse to the Conflict in Kosovo*, *EUI Working Paper* 20 (2000), 17.

⁵⁷ *Ibidem*, 772-273.

⁵⁸ France Diplomatie, 'Fance and the Balkans' (versie 2008)

http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files_156/balkans_1965/index.html (1 mei 2011).

⁵⁹ Rand Cooperation, 'Humanitarian intervention as a coalition activity' http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1185/MR1185.ch10.pdf (2 mei 2011):

The notion of the "right to intervene" has been a long- standing feature of French policy, and the Kosovo experience has strongly reinforced this tendency.

⁶⁰ T. Hopmann, 'French Perspectives on International Relations After the Cold War', 78-81.

integration".⁶¹ Niks bleek echter minder waar, aangezien het Frankrijk onder Chirac door de vernieuwde Duitse opstelling juist werd aangespoord om zich actiever op te stellen tegenover het integratieproces.⁶²

Kortom, een geïntegreerd Europa onder leiding van Duitsland, waarin Frankrijk de tweede viool zou spelen, was voor Chirac geen optie. Om dit te voorkomen werd Frankrijk min of meer gedwongen om zich naast Duitsland te plaatsen en zich in hoge mate in te spannen voor de verdere integratie van Europa.

2.4 Conclusie

Eenzijds kan gesteld worden dat de leidende gedachte achter de ontwikkeling van de EG is gebaseerd op het neo-functionalistische denken van de EC-functionarissen van het DG TREN, waarbij de geschiedenis van de Europese integratie als voorbeeld heeft gediend. Anderzijds, gezien de interne structuur en de werking van EC, zou het enigszins overtrokken zijn om de totstandkoming van de EG te beschouwen als bewijs voor het succes van supranationale beleidsbepaling binnen de EU, zoals wordt gedaan door Renner en Hofer. Daarnaast is bij de aanpak voor de EG gebruik gemaakt van de reeds bestaande coördinatiestructuren van het Stabiliteitspact, dat gezien kan worden als een project waarmee specifieke strategische belangen van Duitsland en in mindere mate Frankrijk zijn gemoeid.

Kortom, hoewel de betrokken EC-functionarissen van het DG TREN weliswaar een grote en vooral creatieve rol hebben gespeeld in de totstandkoming van het plan voor de EG, zou de realisatie hiervan niet mogelijk zijn geweest zonder rekening te houden met de belangen van zowel Duitsland als Frankrijk, die duidelijk worden als we dieper ingaan op de totstandkoming van het Stabiliteitspact. In deze primordiale fase van het proces, waarin de EC weliswaar initiatief en daadkracht toont, is het verdere verloop van het proces nog geheel afhankelijk van de nationale belangen van de Europese grootmachten, die tot op dat moment (nog) zwaarder wegen dan het gemeenschappelijke Europese belang.

⁶¹ W. Schlafer, 'The German Question Resolved – Making Sense of Schroder's Foreign Policy (versie 6 mei 2006), <http://hir.harvard.edu/the-future-of-war/the-german-question-resolved?page=0,0> (29 april 2011).

⁶² T. Hopmann, 'French Perspectives on International Relations After the Cold War', 78-81.

3. 2001-2003: de Memoranda van Athene en de strategisch/economische belangen van Duitsland en Frankrijk

Met de aanvang van het proces van Athene in 2001 werd een cruciale stap gezet in de richting van de verwezenlijking van de EG. Vanaf dit moment is de EC, dankzij de versteviging van haar positie, een actievare rol gaan spelen in het proces. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de ondertekening van de MoU in 2002 en 2003, waarmee de deelnemende landen verklaarden zich te zullen toeleggen op zowel de integratie van de elektriciteits- en gasectoren als op de liberalisering van de energiemarkten.

Gezien het energieprofiel van Duitsland en in mindere mate dat van Frankrijk kan gesteld worden dat een dergelijke ontwikkeling op dat moment geenszins nadelig was voor beide landen. Integendeel, alles wees erop dat deze ontwikkeling in het proces beide landen in de toekomst zelfs aanzienlijke strategische en economische voordelen op zou kunnen leveren. Toch waren er in beide landen ook kritische geluiden te horen; het naderende kandidaat lidmaatschap van de Zuidoost-Europese landen in combinatie met de economische blokvorming van de regio zou voor de Europese grootmachten op de duur wel eens kunnen leiden tot het verlies aan invloed in Europa. Deze uitbreidingscepsis – die haar hoogtepunt bereikte met de afwijzing van de Europese Grondwet in Frankrijk en Nederland op respectievelijk 29 mei en 1 juni 2005 – heeft echter nooit echt de overhand gekregen. Toch werd er in deze periode zowel in de Duitse als in de Franse politiek soms terloops, maar vaak ook expliciet verwezen naar het concept van een ‘kern-Europa’ onder leiding van Duitsland en Frankrijk als antwoord op de gevolgen van de in het verschiet liggende uitbreiding.

3.1 De leidende rol van de EC in het Proces van Athene

Waar de EC aan het einde van de jaren '90 vooral de rol vervulde van creatieve initiator, is zij vanaf 2001 een leidende rol gaan spelen in het Proces van Athene. Deze omschakeling van een passieve naar een meer actieve rol kan verklaard worden aan de hand van de steeds sterker en invloedrijker wordende positie van de EC in het Proces.⁶³ Drie belangrijke motivaties liggen hieraan ten grondslag.

Ten eerste was er, na de gewelddadige conflicten van de jaren '90 in het gebied van het voormalige Joegoslavië en de NAVO-bombardementen op Servië in 1999, van de infrastructuur in de regio weinig meer over. Voor de wederopbouw waren de landen vrijwel

⁶³ S. Renner, 'The Energy Community of Southeast-Europe', 10.

geheel afhankelijk van externe financiële steun. Deze externe financiële steun zou er komen, maar wel onder een aantal voorwaarden. Een van deze voorwaarden was regionale toenadering; het tegen wil en dank accepteren van de initiatieven van de Commissie was een andere.⁶⁴

Ten tweede is gebleken dat het in het vooruitzicht stellen van het EU-lidmaatschap voor alle landen van de Westerse Balkan gold als de belangrijkste drijfveer voor de hervorming van de elektriciteits- en gasectoren en het overnemen van de relevante delen van de *Acquis Communautaire*. Net als bij de onderhandelingen over hervormingen in Centraal- en Oost-Europa bleek het vooruitzicht op het EU-lidmaatschap ook bij de onderhandelingen met de landen van Zuidoost-Europa van doorslaggevend belang. Kortom, het kandidaat-lidmaatschap vormde voor de EC een essentieel instrument in de onderhandelingen met haar buurlanden, waarmee zij met succes tot op grote hoogte invloed heeft kunnen uitoefenen op nationale hervormingen. In Zuidoost-Europa hield de Commissie vast aan deze succesvolle strategie en complementeerde het met een regionale dimensie.⁶⁵

Tot slot is de verandering van het EU-beleid ten aanzien van Zuidoost-Europa en het aansturen op een regionaal model binnen de traditie van het Europese integratie proces volgens verschillende betrokken Commissie-functionarissen te danken geweest aan een personeelwissel binnen de verantwoordelijke eenheden van het DG TREN.⁶⁶ Hiermee wordt het argument van Hooghe over de structuur en de werking van de EC nog eens onderstreept.

3.2 Het resultaat van het Proces van Athene: de Memoranda van Athene

Uiteindelijk heeft het Proces van Athene geresulteerd in twee MoU, waarmee de landen uit de regio zich hebben toegelegd op de totstandbrenging van een regionale markt voor elektriciteit (MoU van november 2002) en gas (revisie van het MoU van juni 2003) op basis van de EU-energiereggeving. De deelnemende landen stemden met de ondertekening van de Memoranda in met het aannemen van de EU energie- en gas voorschriften vóór juli 2005. Daarnaast moesten de landen akkoord gaan met de liberalisering van energie- en gas sectoren, het opzetten van een nationale onafhankelijk reguleringsautoriteit, het losmaken van de verticaal geïntegreerde nationale elektriciteits- en gasbedrijven en het opzetten van zogenaamde *transmission system operators* voor de nationale energienetwerken. Ook

⁶⁴ H. Prange-Gstohl, 'Enlarging the EU's internal energy market: Why should third countries accept EU rule export?', *Energy Policy* 37 (2009) 5298.

⁶⁵ H. Prange-Gstohl, 'Enlarging the EU's internal energy market', 5299.

⁶⁶ S. Hofer, 'Neo-functionalism reloaded', 7.

werden de deelnemende landen verplicht tot het gezamenlijk opstellen van gemeenschappelijke regels voor de transmissie, distributie, levering en (in het geval van aardgas) opslag van energie, om op deze manier de internationale samenwerking en de energiehandel op een eerlijke en transparante manier te faciliteren. Tot slot moest er gezorgd worden voor gemeenschappelijke technische en industriële richtlijnen, regels met betrekking tot de toegang tot het netwerk voor derden en de hervorming van de bestaande tariefsystemen.⁶⁷

De EU is, als een belangrijke speler in de wereldwijde energiehandel, een groot voorstander van het opstellen van stabiele, transparante en eerlijke regels voor de productie en de handel van energie. Zo stelde de EC dat:

“The spread of liberalized regulatory rules in the energy sector would create a pan-European energy market where energy can be exchanged on the basis of demand and supply rather than on national interests and geopolitical considerations. That in turn would increase the security of energy supplies in the EU.”⁶⁸

Zoals eerder vermeld is de EU in haar externe energie strategie al eerder succesvol gebleken in het exporteren van haar regelgeving naar buurlanden, om op deze manier een ring van stabiele landen te creëren die moet dienen als aantrekkelijk investeringsklimaat voor energieproductie, doorvoer en energieveiligheid. Echter, met betrekking tot een gemeenschappelijk Europees energieveiligheidsbeleid voeren nationaal strategisch/economische belangen tot op vandaag de dag nog altijd de boventoon. Hieronder wordt uiteengezet hoe deze belangen van Duitsland en Frankrijk tot uiting komen in de economische/energiepolitiek van beiden landen en hoe ze zich verhouden tot de ontwikkelingen in het Proces van Athene in de periode 1999-2003.

3.3 Het energiefprofiel van Duitsland en de Duitse economische/energie politiek in de periode 1999-2003

Duitsland is voor een groot deel afhankelijk van Russische energiebronnen (33% van haar olie en 35% van haar gas). Om haar afhankelijkheid van geïmporteerde energie te verminderen investeert Duitsland vooral in het opwekken van elektriciteit uit kolen (24% van

⁶⁷ European Commission – Directorate General for Energy and Transport, ‘An integrated market for electricity and gas across 34 European countries: The Energy Community in South East Europe’, <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/57810.PDF> (16 mei 2011).

⁶⁸ S. Renner, ‘The Energy Community of Southeast Europe’, 3.

de totale energieconsumptie). Daarnaast bestaat ongeveer 12% van Duitslands totale energieconsumptie uit kernenergie.⁶⁹ Het gebruik van kernenergie is in Duitsland echter niet onomstreden. Al decennia lang is er sprake van een steeds sterker wordende lobby tegen het opwekken van kernenergie. In 2000 werd door de regerende groen/rode coalitie besloten om geleidelijk een eind te maken aan het opwekken van kernenergie en over te gaan tot het sluiten van enkele kerncentrales. In dit scenario, waarin Duitsland steeds minder gebruik zou gaan maken van kernenergie, zou het land nog afhankelijker worden van Russische energie. Deze situatie wordt weerspiegeld in het Duitse standpunt ten aanzien van een gemeenschappelijk Europees extern energiebeleid⁷⁰ en in het bijzonder in de speciale relatie tussen Duitsland en Rusland met betrekking tot energiehandel. Zo heeft Duitsland in deze periode namelijk meerdere poging gedaan om het bilaterale partnerschap met Rusland te versterken door middel van het verder ontwikkelen van haar onafhankelijke lange-termijn contracten met Rusland, ondanks haar groeiende afhankelijkheid van Russische energie import.⁷¹

De ondertekening van de MoU is niet alleen voor de EU als geheel van groot strategische belang met het oog op energieveiligheid, maar met name ook voor Duitsland zelf. En aangezien er van een gemeenschappelijk Europees energieveiligheidsbeleid in periode 1999-2003 nog geenszins sprake was, speelde het strategische belang van Duitsland een grotere rol dan dat van de EU als geheel. Gezien het energieprofiel van Duitsland, in combinatie met de binnenlandse druk voortkomende uit de sterke lobby tegen kernenergie, lijkt de ondertekening van MoU niet alleen een cruciale stap in de richting van de EG, maar ook de ultieme mogelijkheid voor Duitsland om haar afhankelijkheidspositie ten opzichte van Rusland binnen de perken te houden. Zo is de regionale integratie en stabilisatie van de Balkanregio bijvoorbeeld essentieel voor de realisatie van het door de EU gefinancierde project voor de Nabucco pijpleiding.⁷² Deze pijpleiding, die het gas vanuit de Kaspische Zee

⁶⁹ European Commission, 'Germany –Energy Mix Fact Sheet' http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/factsheets/mix/mix_de_en.pdf (17 mei 2011).

⁷⁰ D. Korkmaz en P. Aalto, 'European Energy Security and the Integration Process' (versie 9 september 2010) http://stockholm.sgir.eu/uploads/KORKMAZ_AALTO.pdf (21 mei 2011) 16.

Als motor van de Europese integratie en grootste energie-importeur van Europa hecht Duitsland veel waarde aan haar bilaterale relaties met Rusland. Het Duitse standpunt ten aanzien van een gemeenschappelijk extern energie beleid ten tijde van de regering Schröder werden overheerst door de Duitse economische belangen en de zekerheid van energielevering. Dit betekende verschuiving in het Duitse buitenlandbeleid van multilateralisme naar unilateralisme.

⁷¹ D. Korkmaz en P. Aalto, 'European Energy Security and the Integration Process', 7-8.

⁷² De Nabucco pijpleiding is een geplande pijpleiding om aardgas te vervoeren vanuit de landen rondom de Kaspische Zee naar de lidstaten van de EU. De voorbereidingen voor het Nabucco project begonnen in februari 2002.

regio via de Kaukasus en Turkije naar Oostenrijk vervoert, kan de Duitse afhankelijkheid van Russisch gas aanzienlijk verkleinen.⁷³

3.4 Het energieprofiel van Frankrijk en de Franse economische/energie politiek in de periode 1999-2003

Het energieprofiel van Frankrijk verschilt in grote mate van dat van Duitsland. Al sinds de oliecrisis van 1973 neemt Frankrijk een conservatieve houding aan ten opzichte van de samenstelling van haar energielevering. Zo probeert het land om door middel van hoge investeringen in kernenergie mogelijke toekomstige blokkeringen van energietoevoer op te vangen. Met het oog op mogelijke problemen, zoals het stopzetten van de gaslevering aan doorvoerlanden en daarmee de Europese markt, weigert Frankrijk al decennia lang om haar kerncentrales te sluiten of om investeringen in kernenergie te minderen.⁷⁴

Toch is er sinds het begin van de jaren '90 sprake van een beweging richting een gemeenschappelijk Europees energiebeleid.⁷⁵ Het energieprofiel van Frankrijk is gevarieerd, aangezien het aan de ene kant grote hoeveelheden elektriciteit exporteert naar haar buurlanden, terwijl het aan de andere kant voor een groot gedeelte afhankelijk is van kernenergie en olie-import uit zowel andere EU-lidstaten als gebieden buiten de EU. Voor de import van olie is Frankrijk afhankelijk van verschillende leveranciers, namelijk het Midden-Oosten en Noord-Afrika (51%), de Noordzee (32%) en Rusland (23%). Ook gas importeert Frankrijk uit verschillende regio's, namelijk Rusland (22%), Algerije (16%), Noorwegen (35%) en Nederland (21%). Frankrijk is netto-importeur van gas; 95% van de Franse gasconsumptie is afkomstig van uit het buitenland. Echter, door het stimuleren van een grote variëteit aan energiebronnen en energieleveranciers lukt het Frankrijk om haar afhankelijkheidspositie in te perken. Kernenergie is een essentiële energiebron voor het land; maar liefst 41% van de totale Franse energielevering van komt voort uit kernenergie.⁷⁶

Net als voor Duitsland opent de ondertekening de MoU ook voor Frankrijk nieuwe mogelijkheden met betrekking tot de verhoging van de variëteit aan leveranciers en/of het creëren van nieuwe toevorroutes. Deze ontwikkeling ligt niet alleen in lijn met de Franse

⁷³ L. Efferink, 'Russian gas 3: Nord Stream, South Stream and Nabucco pipelines' (versie oktober 2010) http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Efferink_van_Leonhardt_Russian_Gas_NordSouthstream_Nabucco_Pipelines_ENI_EDF_EON_RuhrGas_Wintershall_Gasunie_Azerbajjan_UzbekiTurkmeni_Kazakhstan.html (19 mei 2011).

⁷⁴ S. Meritet, French perspectives in the emerging European Union energy policy', *Energy Policy* 35 (2007) 4770.

⁷⁵ S. Meritet, French perspectives in the emerging European Union energy policy', 4769.

⁷⁶ European Commission, 'France – Energy Mix Fact Sheet' http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/factsheets/mix/mix_fr_en.pdf (18 mei 2011).

energiepolitiek in de trant van leverantie diversificatie, maar is gezien de Franse afhankelijkheid van geïmporteerd gas ook van groot strategisch belang.

Daarnaast heeft de regionale integratie van de Zuidoost-Europese elektriciteits- en gasectoren voor Frankrijk de mogelijkheid geopend om haar zwakke economische positie in de regio te herstellen. Namelijk, ten gevolge van de gewelddadige conflicten in de jaren '90 zag Parijs zich gedwongen om haar pro-Servische positie⁷⁷ op te geven. Sindsdien heeft het land veel invloed in regio verloren en is het vooral op economisch gebied niet langer meer één van de grote spelers. Enkele uitzonderingen daargelaten is er nauwelijks sprake van de representatie van Franse bedrijven in de regio. Doordat de landen van Zuidoost-Europa in de toekomst dichterbij de EU zouden komen te staan, zou Frankrijk in staat gesteld worden om haar invloed in de regio te herstellen.⁷⁸

3.5 Kern-Europa als antwoord op de toenemende sentimenten van *enlargement fatigue* in de Duitse en Franse samenleving

Hoewel de regionale integratie en de liberalisering van de elektriciteits- en gasectoren in Zuidoost-Europa voor Duitsland en in mindere mate voor Frankrijk in de toekomst waarschijnlijk aanzienlijke strategische voordelen op kunnen leveren, is er in beide landen ook kritiek geuit op deze ontwikkelingen. Deze kritiek was vooral gericht tegen de toezeggingen van de EC die gedaan zijn omtrent het kandidaat-lidmaatschap voor de deelnemende landen. Volgens de uitbreidings sceptici, die zich in het eerste decennia van de 21^e eeuw steeds nadrukkelijker zouden gaan manifesteren in de publieke opinie, zou na de uitbreiding van EU in Centraal- en Oost Europa, de in het verschiet liggende uitbreiding in het zuidoosten van het continent kunnen leiden tot economische blokvorming en het verlies van invloed binnen Europa.

Toch hebben de leiders van de Europese grootmachten de druk van de publieke opinie en bepaalde belangengroepen weten te weerstaan. Volgens Andrew Moravcsik is dit geen zeldzaam verschijnsel in de geschiedenis van de Europese integratie: *“Just as occurred in the past, EU leaders promote accession because they consider enlargement to be in their long term economic and geopolitical interest.”*⁷⁹ Ondanks het feit dat bepaalde groepen in

⁷⁷ De pro-Servische positie van Frankrijk stamt af van de allianties tussen de Balkanlanden en de Westerse mogendheden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Servië werd, als vijand van het door de Nazi's gesteunde Kroatië, gesteund door zowel Frankrijk als het Verenigd-Koninkrijk. D. Heimerl en W. van Meurs, 'The Balkans between Paris and Berlin', 346.

⁷⁸ German-Foreign-Policy.com, 'No Tandem' (versie 12 juni 2010) <http://www.german-foreign-policy.com/en/fulltext/57895> (21 mei 2011).

⁷⁹ A. Moravcsik en A. Vachudova, 'National interests, state power and EU enlargement', *East European Politics and Societies* 17 (2003) 43.

de samenleving tegen uitbreiding zijn, omdat zij een disproportioneel deel van de nadelen van de uitbreiding voor hun rekening moeten nemen, zorgt het EU-onderhandelingsproces er volgens Moravcsik voor dat deze conflicten worden opgelost zonder de gunstige lange-termijn effecten in de weg staan. Hieronder wordt uiteengezet hoe politici van Duitsland en Frankrijk handig hebben ingespeeld op de toenemende anti-uitbreidingsstemmingen onder de bevolkingen van de EU-lidstaten.

3.5.1 Duitsland en kern-Europa

Na de val van de muur probeert Duitsland haar economische belangen veilig te stellen door haar economisch lucratieve gebieden en productie zones te scheiden en volledig los te koppelen van de economisch oninteressante gebieden in Oost- en Zuidoost Europa. Dit beleid moet gezien worden als de fundamentele achtergrond van de Duitse steun voor de opsplitsing van het voormalige Joegoslavië, Tsjecho-Slowakije en de Sovjet-Unie. Het ondertekenen van associatieverdragen zorgde er vervolgens voor dat de nieuwe Baltische staten - Tsjechië, Kroatië en Slovenië - werden gedwongen tot economische herstructurering, waardoor ze vanzelf dichterbij de EU zouden komen te staan. Deze ontwikkeling moet gezien worden in combinatie met een steeds sterker wordend geluid voor een Europa met een harde kern, ofwel een hiërarchisch verdeeld Europa waarin Duitsland en Frankrijk (weliswaar in een secundaire rol) als bestuurscentrum de leidende machten zouden worden.⁸⁰ Nadat een poging van Wolfgang Schäuble en Karl Lamers in 1993 om het plan te realiseren door de andere EU-lidstaten resoluut van de hand werd gewezen, zou het Duitse concept van een Europese kern, omringd door concentrische cirkels met variërende productie- en bindingsniveau's, door Gerhard Schröder en Josef Fischer gelijkmatig worden geïmplementeerd. Zo sprak Fischer in mei 2000 tijdens een rede aan de van Humboldt universiteit in Berlijn niet alleen over een nieuwe grondwet, maar opperde hij er ook voor om een 'constitutionele heroprichting' te beginnen in kleine kring zolang nog niet alle landen en geesten daar rijp voor waren.⁸¹

3.5.2 Frankrijk en kern-Europa

Hoewel het idee van een kern-Europa een Duitse oorsprong kent, is er ook door de Franse politici in het eerste decennium van de 21^e eeuw meerdere malen geopperd voor een hiërarchische herstructurering van Europa. Deze ontwikkeling moet gezien als een reactie

⁸⁰ German-Foreign-Policy.com, 'German Economic Expansion' <http://www.german-foreign-policy.com/en/hist-archiv/dgw/> (21 mei 2011).

⁸¹ A. Pijpers, 'Europese Unie krijgt eerste en tweede klasse', *NRC Handelsblad*, 16 november 2002.

op de *enlargement fatigue* onder de Franse bevolking als gevolg van naderende toetreding van de tien nieuwe EU-lidstaten in mei 2004. Gezien de Franse protectionistische obsessie met de Poolse loodgieter⁸² leek de afwijzing van de Europese Grondwet op 29 mei 2005 bijna onafwendbaar.

Door de uitbreiding van de EU in 2004 zou Duitsland letterlijk en figuurlijk een centrale rol gaan spelen in de Europese machtspolitiek. Zoals eerder vermeld, in het geval van het Stabiliteitspact, heeft Frankrijk in het verleden vaker geprobeerd om door middel van Europese projecten de (potentiele) Duitse hegemonie aan banden te leggen en zich tegelijkertijd voor te doen als leider van Europa. Dit verklaard waarom Parijs er alles aan heeft gedaan om een Fransman voorzitter te maken van het constitutionele project. Zo kwam Valéry Giscard d'Estaing als president van de Europese Conventie in oktober 2002 met een concept voor een compleet nieuwe Europese grondwet. Alfred Pijpers van het Clingendael Instituut voor Internationale Betrekkingen stelt dat: "Een sterk onderbelicht aspect van dit constitutionele verdrag is dat het de weg effent voor een soort 'kern-Europa', en daarmee voor een tweedeling binnen de toekomstige Unie van 25 lidstaten."⁸³ Met andere woorden, het ontwerpverdrag zou een weg moeten banen voor het zogenaamde Europa van twee snelheden. Dit komt niet alleen naar voren in de verschillende voorstellen die er in de ontwerpverdragtekst worden gedaan over de naamsverandering van de huidige EU – in bijvoorbeeld een Verenigd Europa of de Verenigde Staten van Europa – alsof er een nieuwe club wordt opgericht, maar ook in de uitlatingen van Giscard over de aanneming van het verdrag bij 'consensus van de meerderheid'. Zo was het volgens Giscard niet nodig dat alle vijftientig (toekomstige) lidstaten met het verdrag instemden. Op deze manier zou er vanzelf een kopgroep ontstaan van landen die nauwer met elkaar zouden gaan samenwerken op basis van het nieuwe constitutionele verdrag. De rest van de landen zou gewoon lid blijven van de EU in haar huidige vorm.

Gezien de interesse van zowel Duitsland als Frankrijk in een Europa van verschillende snelheden, lijkt het kandidaat lidmaatschap van de EU – dat geldt als belangrijkste drijfveer voor de integratie van de Westerse Balkan – niet in strijd te zijn met de belangen van de Europese grootmachten. De eventuele toekomstige toetreding van de landen van Zuidoost-Europa zou in een kern-Europa, strikt strategische gezien, slechts een vergroting van de periferie betekenen ten opzichte van de kern. Dit houdt in dat de macht

⁸² Guardian.co.uk, 'Enlargement fatigue' (27 september 2006) <http://www.guardian.co.uk/comment/isfree/2006/sep/27/politics.eu>. (1 juni 2011). Op de Franse televisie figureerde in 2005 een Poolse loodgieter die het werk van Fransen inpikt in een televisiespotje dat kijkers aanspoorde om bij het referendum tegen de Europese Grondwet te stemmen.

⁸³ Ibidem

van de kern, als administratief centrum van Europa, wordt uitgebreid over een groter gebied. Vooral in het geval van Duitsland, dat op deze manier haar afhankelijkheid van Russische energie kan verkleinen.

Maar niet alleen in strategische opzicht zou de toetreding van de Westerse Balkanlanden een positief effect kunnen hebben op de versteviging van het Frans/Duitse blok; ook economische gezien zou de uitbreiding van de periferie voor deze landen grote voordelen op kunnen leveren. Het bewijs hiervoor wordt geleverd door positieve economische effecten van de uitbreiding in Centraal- en Oost-Europa van 2004 tot 2007. Deze uitbreiding heeft niet alleen gezorgd voor de verbetering van de levensstandaard in de nieuwe lidstaten, maar heeft daarnaast nieuwe investerings- en exportmogelijkheden voor de oude lidstaten met zich mee gebracht. Marco-economische studies hebben uitgewezen dat de uitbreiding Duitsland en in mindere mate Frankrijk meer hebben opgeleverd, dan dat het ze heeft gekost. Daarnaast is de gevreesde economische massa-migratie uitgebleven.⁸⁴

3.6 Conclusie

Met de aanvang van het Proces van Athene in 2001 en de uiteindelijke ondertekening van de MuO in 2002 en 2003 als gevolg daarvan, werd een belangrijke stap gezet in de realisatie van de EG. De overeenkomsten die werden gesloten omtrent de integratie, liberalisering en regulering van de Zuidoost-Europese elektriciteits- en gas sectoren kunnen beschouwd worden als de concretisering van de initiatieven van het DG TREN en vormen daarmee de fundamenten van de EG. De EC heeft vanaf 2001, dankzij de versteviging van haar positie, een leidende rol aangenomen in de ontwikkeling van het Proces. Met het kandidaat-lidmaatschap als belangrijkste onderhandelingsmechanisme heeft de EC er niet alleen voor gezorgd dat de landen van Zuidoost-Europa akkoord zijn gegaan met de overname van de EU-energieregulering, maar heeft zij het bovenal voor elkaar gekregen om de deelnemende partijen – waaronder enkele voormalige vijanden – aan de onderhandelingstafel te krijgen en ze onderling tot overstemming te laten komen over de verdere structurering van het regionale integratie project.

Gezien het energieprofiel van Duitsland en in mindere mate dat van Frankrijk, zou de integratie en de liberalisering van de elektriciteits- en gasectoren in Zuidoost-Europa in de toekomst voor beide landen aanzienlijke strategische en economische voordelen op kunnen leveren. Op het strategische vlak hebben deze voordelen met name betrekking op de diversificatie van de energielevering, terwijl op economisch gebied vooral het ontstaan

⁸⁴ Centre for Economic Policy Research, 'The Costs and Benefits of EU Enlargement', <http://www.cepr.org/press/EP24BFP.htm> (4 juni 2011).

van aantrekkelijk en stabiel investeringsklimaat van belang is. Echter, de kritiek op de werkwijze van de EC, gevoed door de groeiende anti-uitbreidingsstemmingen onder zowel de Duitse als Franse bevolking, heeft politici uit beide landen aan het denken gezet over de rol van hun land in een steeds verder uitdijend Europa. Dit heeft uiteindelijk zelfs geleid tot concrete plannen voor de constitutionele herstructurering van de EU, waarin Duitsland en Frankrijk als kern van de EU het administratieve centrum zouden moeten vormen, terwijl de andere lidstaten als periferie hun reeds bestaande lidsmaatschapsstatus zouden behouden. Op deze manier zou de machtspositie van de Duits-Franse tandem als motor van de Europese integratie in stand gehouden kunnen worden, terwijl tegelijkertijd haar invloedssfeer zou worden uitgebreid.

Kortom, hoewel aan de rol van de EC in deze fase van het proces meer gewicht moet worden toegekend dan in de initiële fase, spelen ook de belangen van de Europese grootmachten nog steeds een grote rol in de voortgang van het proces. Hierbij is, vooral door middel van *high politics*, geprobeerd om een win-win-win situatie tot stand te brengen; dat wil zeggen dat zowel strategische als economische belangen zouden worden behartigd, zonder dat van beide landen de machtspositie binnen de EU noch de nationale stabiliteit zouden worden aangetast.

4. 2003-2006: Op weg naar het Verdrag ter oprichting van de Energiegemeenschap: de institutionele structuur van de EGKS als blauwdruk

De laatste periode van het onderzoek, die loopt van de ondertekening van het laatste MoU in juni 2003 tot de inwerkingtreding van het Verdrag ter Oprichting van de EG in juli 2006, kan beschouwd worden als de afrondende fase in het proces van Athene. Deze periode van drie jaar, waarin door de EC werd toegewerkt naar de definitieve verwezenlijking van het project, stond in het teken van de opbouw van de institutionele structuur van de EG. Door de EGKS hierbij als voorbeeld te nemen, is de EC er vanuit gegaan dat – net als in de geschiedenis van de Europese integratie – samenwerking op het gebied van energie zal leiden tot een *spill-over* effect naar andere sectoren.

Er bestaan echter nogal wat verschillen tussen de integratie van de EU en die van Zuidoost-Europa. Want hoewel de EC succesvol is geweest in het exporteren van de EU regelgeving naar haar buurlanden, is het nog maar de vraag of dit zal leiden tot integratie op andere terreinen en dus tot meer stabiliteit. Gezien de ontwikkelingen in deze periode hebben de belangen van Duitsland en Frankrijk nauwelijks een rol gespeeld in deze periode. De nadruk in de hoofdstuk ligt daarom op de werkwijze van de EC in de afronding van het proces en het uiteindelijke resultaat.

4.1 Het Verdrag ter oprichting van de Energiegemeenschap

Ook na de ondertekening van de MoU in 2002 en 2003 is de EC zich blijven profileren als stuwende kracht achter het Proces van Athene. Nadat er in de MoU overeenstemming werd bereikt over de te bewandelende weg, is de EC overgegaan tot het vastleggen van de behaalde successen in een internationaal bindend verdrag; het Verdrag ter Oprichting van de EG. Met dit verdrag werd de definitieve basis gelegd voor EG.⁸⁵ Zowel Hofer als Renner beargumenteren dat de EC in de onderhandelingen voor dit verdrag heeft teruggegrepen op de instituties die zijn ontwikkeld door de *founding fathers* van de Europese Gemeenschappen, om deze vervolgens opnieuw, buiten de eigen grenzen, in te zetten.⁸⁶

Het Verdrag waarmee de EG definitief in het leven werd geroepen, werd ondertekend in Athene op 25 oktober 2005 en was, na de conflicten van de jaren '90, de

⁸⁵ Europese Unie, 'Verdrag tot Oprichting van de Energiegemeenschap' (versie 20 november 2007), http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/l27074_nl.htm (4 juni 2011).

⁸⁶ S. Hofer, 'Neo-functionalism reloaded', 7.

S. Renner, 'The Energy Community of Southeast Europe', 4.

eerste rechtsgeldige overeenkomst tussen de landen van de Westerse Balkan. Het verdrag werd ondertekend door de EU, Kroatië, Bosnië en Herzegovina, Servië, Montenegro, Macedonië, Albanië, Roemenië, Bulgarije en de UNMIK in de naam van Kosovo.⁸⁷ Hoewel Turkije wel heeft deelgenomen aan het Proces van Athene, heeft zij het verdrag uiteindelijk niet ondertekend. De reden hiervoor is dat Turkije haar strategische positie als doorvoerland voor het gas vanuit de Kaukasus wil betrekken in de toetredingsonderhandelingen *vis a vis* de EU. Heinz Hilbrecht, voorzitter van de afdeling Energievoorzieningszekerheid, Energiemarkten en Netwerken van de EC, liet weten de gang van zaken te omtrent het uitblijven van de Turkse participatie in de EG te betreuren:

“I have always tried, unsuccessfully, to convince Turkish colleagues that they should separate the issues. I can only invite Turkey to be very pragmatic – our common future in energy should not be held hostage to success in joining or not joining the EU. We can both win if we see this from a pragmatic side and try to integrate further.”⁸⁸

Uit dit citaat blijkt de onmacht van de van de EC in de onderhandeling met sterke staten als Turkije. Want hoewel Hilbrecht Turkije het gebrek aan pragmatisme verwijt, lijkt het tegendeel waar te zijn. Namelijk, ervan uitgaande dat Turkije streeft naar EU-lidmaatschap en met het oog op haar strategische positie, lijkt de beslissing van het land om af te zien van deelname aan de EG meer dan logisch. Bovendien is Turkije is zich ook bewust van de energieproblematiek waar de EU in de komende decennia in toenemende mate mee te maken zal krijgen. Het zou daarom ondenkbaar zijn om haar haar energiebeleid een plaats te geven onder de paraplu van de EU-regelgeving en op deze manier haar misschien wel meest waardevolle onderhandelingsmechanisme op voorhand te verspelen.

4.2 De institutionele opzet van de Energiegemeenschap

Voor het bestuur van de EG zijn vijf institutionele organen in het leven geroepen: de Ministerraad, de Permanente Groep op Hoog Niveau (PGHN), de Regelgevende Raad en het Secretariaat, dat zetelt in Wenen. De Ministerraad is verantwoordelijk voor de algemene leiding van het energiebeleid en bestaat uit van elk land één afgevaardigde plus twee afgevaardigden van de EC. De Raad heeft echter wel de mogelijkheid om bepaalde

⁸⁷ Europese Unie, ‘Verdrag tot oprichting van de energiegemeenschap’ (versie 20 november 2007) http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/l27074_nl.htm (4 juni 2011).

⁸⁸ Friends of Europe, ‘Securing the EU energy supply – Turkey and the countries of the Caspian Region as key players (versie 2 februari 2011), http://www.friendsofeurope.org/Portals/13/Documents/Reports/SoD_CC_Securing_the_EU_Energy_Supply_02_02_2011.pdf (5 juni 2011) 6-7.

bevoegdheden te delegeren aan zowel de PGHN, als Regelgevende Raad of het Secretariaat. De PGHN, de equivalent van het Comité van Permanente Afgevaardigden van de EU, doet het voorbereidende werk voor de ministerraad, neemt maatregelen volgens de aan haar toevertrouwde competenties en stelt werkgroepen samen ter ondersteuning van haar werkzaamheden. De Regelgevende Raad is het equivalent van de Europese Reguleringsgroep voor elektriciteit en gas (ERGEG) van de EU; de elektriciteits- en gasfora, die de verschillende belanghebbenden⁸⁹ de mogelijkheid bieden om betrokken te blijven bij EG, zijn gelijk aan de fora van Florence en Madrid binnen de EU. Deze fora en reguleringsnetwerken zijn, net als in de EU, opgericht om de tekortkomingen van een overvloed aan decentralisatie uit de weg te ruimen, zonder tegelijkertijd afhankelijk te zijn van formele centralisatie.⁹⁰ Tot slot het Secretariaat, dat werd opgezet om steun te verlenen aan alle andere organen, is het belangrijkste uitvoerende orgaan van de EG. Het Secretariaat houdt toezicht op de invoering van de verplichtingen die voortkomen uit het verdrag en houdt zich daarnaast bezig met de uitvoering van de taken die het krijgt opgelegd door de andere organen. Het Secretariaat, dat werd gevestigd in Wenen, heeft voor een groot gedeelte de taken van het Secretariaat van het Proces van Athene overgenomen, dat voor dit moment effectief werd gerund en gefinancierd door de EC.⁹¹

Met deze rigide institutionele opzet kon het werk van de EG van start gaan. Hiermee was alvast één doel van de Commissie bereikt: de creatie van een omgeving voor het overleg over strikt technische issues binnen een dynamische institutionele opzet, als eerste stap richting de stabilisatie van regio. In deze context hoopte de EC dat de EG de bestuurders van Balkanlanden, die in nog geen decennia lang geleden tot elkaars grootse vijanden behoorden, aan het denken werden gezet over hun gemeenschappelijke energiesituatie.

4.3 De Energiegemeenschap tot op heden; enkele nuances op het succes van de Europese Commissie

Ondanks neo-functionalistische grondslag en het argument van de EC dat het Verdrag ter Oprichting van de EG bewust gevormd was naar het model van de EGKS, bestaan er een aantal fundamentele verschillen tussen de EG en de EGKS.

Ten eerste is de macht van de EG tot dus ver beperkt gebleven tot het implementeren van de EU-energieregulering. Daarnaast is het Secretariaat nog steeds niet

⁸⁹ Dit geldt met name ook voor donorlanden als Duitsland en Frankrijk.

⁹⁰ J.W. Goudriaan en D. Spenn, 'The Energy Treaty Institutions – a glaring democratic and social deficit', *South East Europe Review* 2 (2006) 87-89.

⁹¹ Europese Unie, 'Verdrag tot oprichting van de energiegemeenschap' (versie 20 november 2007) http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/l27074_nl.htm (4 juni 2011).

volledig in functie getreden en heeft het bovendien nog niet de kenmerken van een supranationale institutie. Als reactie hierop stelt Ray Vernon in een evaluatie van de beginjaren van EGKS dat: *“A great deal depends on on the interpretations which the organs created by the treaty place upon their powers and whether the founding parties decide eventually to use their influence and their national sovereignty to suppress it.”*⁹² Het is dus nog maar de vraag in hoeverre de EG is staat zal zijn om de landen van de Westerse Balkan nader tot elkaar te brengen.

Een ander fundamenteel verschil tussen EGKS en de EG ligt hem in de oorsprong van de plannen voor oprichting. In het geval van de EGKS, werden deze plannen ontwikkeld in Frankrijk; één van de zes oprichters van de Europese Gemeenschappen. De ideeën voor de oprichting van de EG zijn ontstaan vanuit de EC. Daar komt nog bij dat de instituties van de EG bewust werden gecreëerd naar het model van de verschillende EU-instituties. De landen van Zuidoost Europa zijn dus niet zelf gekomen met de regels voor de regulering van hun energie en gasectoren aan de hand van deze instituties, maar zijn akkoord gegaan met het overnemen van de bestaande EU-regelgeving.⁹³ Kortom, de EU heeft zichzelf ‘gereproduceerd’ in Zuidoost-Europa en heeft daarmee interne oplossingen gebuikt voor het oplossen van externe problemen. Door middel van de EG heeft de EU haar regelgeving kunnen exporteren en de Westerse Balkanlanden kunnen ‘Europeaniseren’.

4.4 Conclusie

In de afrondende fase van het Proces van Athene, waarin werd toegewerkt naar de ondertekening van het Verdrag ter Oprichting van de EG, heeft de EC zich toegelegd op de opbouw van de institutionele structuur van de EG. Om de gewenste neo-functionalistische effecten te bereiken, heeft de EC de institutionele opbouw van de EGKS hierbij als voorbeeld genomen. Er bestaan echter belangrijke verschillen tussen de EGKS en de EG. Zo is de macht van het Secretariaat tot op heden beperkt gebleven en kan het (nog) niet worden beschouwd als supranationaal orgaan. Daarnaast bestaat er een fundamenteel verschil tussen de oorsprong van de ideeën voor de oprichting van beide energiesamenwerkingsprojecten. In het geval van EGKS was dit Frankrijk, terwijl de ideeën voor de oprichting van EG afstammen uit een selecte groep EC-functionarissen. Het is dus

⁹² R. Vernon, ‘The Schuman Plan: Sovereign Powers of the European Coal and Steel Community’, *The American Journal of International Law*, 47 (1953) 183.

⁹³ Renner, S., ‘The Energy Community of Southeast Europe: neo-functionalist project of regional integration’, *European integration online papers* 13 (2009) 14.

maar de vraag in hoeverre de institutionele structuur van de EGKS die was bedoeld voor het Europa van zes, ook geschikt zal zijn voor Zuidoost-Europa.

Conclusie

De Frans-Duitse relaties in de jaren '90 werden voor een groot gedeelte getekend door politiek van beide landen ten opzichte van de crisis in de Balkan. Twee gebeurtenissen in bijzonder zijn van invloed geweest op de verhoudingen tussen Parijs en Berlijn. Eerst zorgde de Duitse overhaaste unilaterale erkenning van Kroatië en Slovenië er in 1991 voor dat de relaties tussen de twee landen ernstig bekoelden. Echter, door de uitbraak van de oorlog in Bosnië-Herzegovina in 1992 kwamen beide landen, al dan niet noodgedwongen, nader tot elkaar. Naarmate de jaren '90 vorderden werd het steeds duidelijker dat de aanvankelijk tegenstrijdige visies met betrekking tot de toekomst van de Balkan plaats hadden gemaakt voor een gemeenschappelijke overheersende visie, namelijk dat van een vreedzaam, eensgezind en sterk Europa. Deze ontwikkeling manifesteerde zich niet alleen in de toenadering tussen Duitsland en Frankrijk, maar ook in de Amerikaans-Europese balans op de Balkan. Want hoewel Duitsland en Frankrijk zich in het begin van de jaren '90 nog vaak verscholen achter het militaire leiderschap van de VS in de regio, kwam hier na de bombardementen op Kosovo in 1999 abrupt een einde aan. Met de ontwikkeling van het Stabiliteitspact voor Zuidoost-Europa was een nieuw tijdperk aangebroken, waarin de 'lastenverdeling' in de Balkan gelijkmatiger verdeeld zou worden tussen de VS en Europa. In tegenstelling tot het begin van de jaren '90 liet Europa nu zien dat het de politieke wil had om de verantwoordelijkheid van een regionale macht te dragen, ook al had het daarvoor nog lang niet alle benodigde middelen en capaciteiten tot haar beschikking. Kortom, de Balkan zou vanaf dit moment in toenemende mate beschouwd worden als een 'Europees probleem'.

In deze context, met Balkanoorlogen nog vers in het geheugen, zijn het de EC-functionarissen van het DG TREN die aan het eind van de jaren '90 met het plan komen voor de opzet van een regionale energiemarkt in Zuidoost-Europa. De leidende gedachte achter de ontwikkeling van de EG is gebaseerd op het neo-functionalistische denken van de EC-functionarissen van het DG TREN, waarbij de geschiedenis van de Europese integratie als voorbeeld heeft gediend. Echter, gezien de interne structuur en de werking van EC, zou het enigszins overtrokken zijn om de totstandkoming van de EG te beschouwen als bewijs voor het succes van supranationale beleidsbepaling binnen de EU, zoals wordt gedaan door Renner en Hofer. Daarnaast is bij de aanpak voor de EG gebruik gemaakt van de reeds bestaande coördinatiestructuren van het Stabiliteitspact, dat gezien kan worden als een project waarmee specifieke strategische belangen van Duitsland en in mindere mate

Frankrijk zijn gemoeid. Kortom, hoewel de betrokken EC-functionarissen van het DG TREN in deze periode weliswaar een grote en vooral creatieve rol hebben gespeeld in de totstandkoming van het plan voor de EG, zou de realisatie hiervan niet mogelijk zijn geweest zonder rekening te houden met de belangen van zowel Duitsland als Frankrijk. In deze primordiale fase van het proces, waarin de EC weliswaar initiatief en daadkracht toont, is het verdere verloop van het proces nog geheel afhankelijk van de nationale belangen van de Europese grootmachten, die tot op dat moment (nog) zwaarder wegen dan het gemeenschappelijke Europese belang.

Met de aanvang van het Proces van Athene in 2001 en de uiteindelijke ondertekening van de MuO in 2002 en 2003 als gevolg daarvan, werd een belangrijke stap gezet in de realisatie van de EG. De overeenkomsten die werden gesloten omtrent de integratie, liberalisering en regulering van de Zuidoost-Europese elektriciteits- en gas sectoren kunnen beschouwd worden als de concretisering van de initiatieven van het DG TREN en vormen daarmee de fundamenteën van de EG. De EC heeft vanaf 2001, dankzij de versteviging van haar positie, een leidende rol aangenomen in de ontwikkeling van het Proces. Met het kandidaat-lidmaatschap als belangrijkste onderhandelingsmechanisme heeft de EC er niet alleen voor gezorgd dat de landen van Zuidoost-Europa akkoord zijn gegaan met de overname van de EU-energieregulering, maar heeft zij het bovenal voor elkaar gekregen om de deelnemende partijen – waaronder enkele voormalige vijanden – aan de onderhandelingstafel te krijgen en ze onderling tot overstemming te laten komen over de verdere structurering van het regionale integratie project. Gezien het energieprofiel van Duitsland en in mindere mate dat van Frankrijk, zou de integratie en de liberalisering van de elektriciteits- en gassectoren in Zuidoost-Europa in de toekomst voor beide landen aanzienlijke strategische en economische voordelen op kunnen leveren. Op het strategische vlak hebben deze voordelen met name betrekking op de diversificatie van de energielevering, terwijl op economisch gebied vooral het ontstaan van aantrekkelijk en stabiel investeringsklimaat van belang is. Echter, de kritiek op de werkwijze van de EC, gevoed door de groeiende anti-uitbreidingssentimenten onder zowel de Duitse als Franse bevolking, heeft politici uit beide landen aan het denken gezet over de rol van hun land in een steeds verder uitdijend Europa. Dit heeft uiteindelijk zelfs geleid tot concrete plannen voor de constitutionele herstructurering van de EU, waarin Duitsland en Frankrijk als kern van de EU het administratieve centrum zouden moeten vormen, terwijl de andere lidstaten als periferie hun reeds bestaande lidmaatschapsstatus zouden behouden. Op deze manier zou de machtspositie van de Duits-Franse tandem als motor van de Europese integratie in

stand gehouden kunnen worden, terwijl tegelijkertijd haar invloedssfeer zou worden uitgebreid. Kortom, hoewel aan de rol van de EC in deze fase van het proces meer gewicht moet worden toegekend dan in de initiërende fase, spelen ook de belangen van de Europese grootmachten nog steeds een cruciale rol in de voortgang van het proces. Hierbij is, vooral door middel van *high politics*, geprobeerd om een win-win-win situatie tot stand te brengen; dat wil zeggen dat zowel strategische als economische belangen zouden worden behartigd, zonder dat van beide landen de machtspositie binnen de EU noch de nationale stabiliteit zouden worden aangetast.

In de afrondende fase van het Proces van Athene, waarin werd toegewerkt naar de ondertekening van het Verdrag ter Oprichting van de EG, heeft de EC zich toegelegd op de opbouw van de institutionele structuur van de EG. Om de gewenste neo-functionalistische effecten te bereiken, heeft de EC de institutionele opbouw van de EGKS hierbij als voorbeeld genomen. Er bestaan echter belangrijke verschillen tussen de EGKS en de EG. Zo is de macht van het Secretariaat tot op heden beperkt gebleven en kan het (nog) niet worden beschouwd als supranationaal orgaan. Daarnaast bestaat er een fundamenteel verschil tussen de oorsprong van de ideeën voor de oprichting van beide energiesamenwerkingsprojecten. In het geval van EGKS was dit Frankrijk, terwijl de ideeën voor de oprichting van EG afstammen uit een selecte groep EC-functionarissen. Het is dus maar de vraag in hoeverre de institutionele structuur van de EGKS die was bedoeld voor het Europa van zes, ook geschikt zal zijn voor Zuidoost-Europa.

Over het gehele ontstaansproces gezien, kan gesteld worden dat de rol van de EC in de totstandkoming van de Zuidoost Europese Energiegemeenschap zeker niet onderschat mag worden. Zo heeft zij, aanvankelijk in een initiërende, maar later ook in een meer leidinggevende rol, gedurende het proces de lijnen uitgezet. Echter, door de totstandkoming van de Energiegemeenschap volledig toe te schrijven aan de inspanningen van de EC en het project daarmee te beschouwen als supranationaal succesverhaal, worden fundamentele onderliggende processen genegeerd. Gezien het feit dat een gemeenschappelijk energieveiligheidsbeleid door het merendeel van de EU-lidstaten nog altijd wordt beschouwd als een inbreuk op de nationale soevereiniteit en als strijdend met nationale belangen, zal verdere integratie op het gebied van energie alleen mogelijk zijn wanneer dit in strookt met de nationale belangen van de lidstaten. Daarnaast, gezien de rol van Duitsland en Frankrijk als motor van de Europese integratie en het belang van beide landen in de stabilisatie van de Balkan, kan gesteld worden dat de belangenverstrengeling van de twee grootste EU-lidstaten heeft geleid tot een toenemende mate van integratie. Niet alleen

tussen de landen van Zuidoost-Europa onderling, maar ook tussen deze landen en de EU. Met andere woorden, hoewel de EC weliswaar een groot aandeel heeft gehad in de totstandkoming van de EG, werd haar bewegingsruimte gedurende het hele proces bepaald door de kaders van de Frans-Duitse belangenverstremeling.

Literatuurlijst

Artikelen:

- Baev, P. e.a., 'The implications of the Yugoslav crisis for Western Europe's foreign relations', *Chaillot Papers* 17 (1994).
- Cavanagh Hodge, C., 'Botching the Balkans: Germany's recognition of Slovenia and Croatia', *Ethics and International Affairs* 12 (1998), 1-18.
- Deitz, L. e.a., 'South East Europe's electricity sector: Attractions, obstacles and challenges of Europeanization', *Utilities policy* 17 (2009).
- Erhart, H., 'A good idea, but a rocky road ahead: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe', in: Carment e.a., *Conflict Prevention: Path to Peace or Grand Illusion*, (Tokyo 2003) 112-131.
- Friis, L., en Murphy A., 'Negotiating in a Time of Crisis', The European Union's Response to the Conflict in Kosovo', *EUI Working Paper* 20 (2000), 1-34.
- Friis, L. en Murphy, A., 'Turbo-charged negotiations: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe', *Journal of European Public Policy* 7 (2000) 767-786.
- Fritsch-Bournazel, R., 'German Unification: A Durability Test for the Franco-German Tandem', *German Studies Review* 14 (1991) 575-585.
- Goudriaan J.W. en Spenn D., 'The Energy Treaty Institutions – a glaring democratic and social deficit', *South East Europe Review* 2 (2006) 87-96.
- Heimerl, D. en van Meurs, W., 'The Balkans between Paris and Berlin', *Southeast European and Black Sea Studies* 4 (2004) 343-360.
- Hooper, E. en Medvedev, A., 'Electrifying integration: Electricity production and South East Europe regional energy market', *Utilities policy* 17 (2009).
- Hopmann, T., 'French Perspectives on International Relations After the Cold War', *Mershon Internaitonal Studies Review* 38 (1994) 69-93.
- Kuşku, E., 'Enforceability of a Common Energy Supply Security Policy in the EU: An Intergovernmentalist Assessment', *Caucasian review of international affairs* 4 (2010).
- Meritet, S., 'French perspectives in the emerging European Union energy policy', *Energy Policy* 35 (2007) 4767-4771.
- Mihajlov, A., 'Opportunities and challenges for a sustainable energy policy in SE Europe: SE European Energy Community Treaty', *Renewable and sustainable energy reviews* 14 (2010) 872-875.

- Moravcsik, A. en Vachudova, A., 'National interests, state power and EU enlargement', *East European Politics and Societies* 17 (2003) 42-57.
- Ovidiu-Horia Maican, 'Some legal aspects of energy security in relations between EU and Russia', *Romanian Journal of European affairs* 9 (2009).
- Pointvogl, A., 'Perceptions, realities, concession: What is driving the European energy policies?', *Energy Policy* 12 (2009) 5704-5716.
- Prange-Gstohl, H., 'Enlarging the EU's internal energy market: Why should third countries accept EU rule export?', *Energy Policy* 37 (2009) 5296-5303.
- Renner, S., 'The Energy Community of Southeast Europe: neo-functionalist project of regional integration', *European integration online papers* 13 (2009).
- Surrey, J., 'Energy Policy in the European Community: Conflict between the Objectives of a Unified Single Market', *The Energy Journal* (1992).
- R. Vernon, 'The Schuman Plan: Sovereign Powers of the European Coal and Steel Community', *The American Journal of International Law*, 47 (1953) 183-202.
- Williams, P., 'Firms' strategic preferences, national institutions and the European Union's internal energy market: a challenge to European integration', *European integration online papers* 14 (2010).

Boeken:

- Aalto, P., *The EU-Russia Energy Dialogue: Europe's future energy security* (Hampshire 2007).
- Cini, M. (ed.), *Intergovernmentalism* (Oxford 2003).
- Collier, U., *Energy and environment in the European Union: the challenge of integration* (Avebury 1994).
- Dinan, D., *Origins and evolution of the European Union* (Oxford 2006).
- Hooghe, L., *The European Commission and the Integration of Europe: Images of Governance* (Cambridge 2002).
- Wiesenthal, T., *Energy and environment in the European Union: tracking progress towards integration/ European Environment Agency* (Kopenhagen 2006).

Media:

- Painton, F. e.a., 'Yugoslavia: The Shock of Recognition', *Time*, 30 december 1991.

- Pijpers, A., 'Europese Unie krijgt eerste en tweede klasse', *NRC Handelsblad*, 16 november 2002.

Websites:

- Aalto, P. en Korkmaz, D., 'European Energy Security and the Integration Process' (versie 9 september 2010), http://stockholm.sgir.eu/uploads/KORKMAZ_AALTO.pdf (21 mei 2011).
- Belkin, P., 'The European Union's Security Challenges', (versie 30 januari 2008), <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf> (17 juni 20011).
- Bendiek, A., 'Europe's Conflict Resolution: The Stability Pact for South Eastern Europe' (versie 13 april 2004) <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/uppsala/ws19/Bendiek.pdf> (29 april 2011).
- Centre for Economic Policy Research, 'The Costs and Benefits of EU Enlargement', <http://www.cepr.org/press/EP24BFP.htm> (4 juni 2011).
- Efferink, L., 'Russian gas 3: Nord Stream, South Stream and Nabucco pipelines' (versie oktober 2010), http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Efferink_van_Leonhardt_Russian_Gas_NordSouthstream_Nabucco_Pipelines_ENI_EDF_EON_RuhrGas_Wintershall_Gasunie_Azerbaijan_UzbekiTurkmeniKazakhstan.html (19 mei 2011).
- Energy Community, 'Facts and Figures' (versie 7 juni 2011), http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Facts_and_Figures (14 juni 2011).
- EUROPA, 'Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership' (versiejuni 2005), http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15001_en.htm (20 maart 2011).
- Europese Commissie, 'Europa en de Wereld: het buitenlandsbeleid van de Europese Unie', (versiejuni 2007), <http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/67/nl.pdf> (20 maart 2011).
- Europese Unie, 'Verdrag tot Oprichting van de Energiegemeenschap' (versie 20 november 2007), http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/l27074_nl.htm (4 juni 2011).
- European Commission – Directorate General for Energy and Transport, 'An integrated market for electricity and gas across 34 European countries: The Energy Community in South East Europe', <http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/57810.PDF>.

- European Commission, 'France – Energy Mix Fact Sheet' http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/factsheets/mix/mix_fr_en.pdf (18 mei 2011).
- European Commission, 'Germany –Energy Mix Fact Sheet' http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/factsheets/mix/mix_de_en.pdf (17 mei 2011).
- European Commission, 'The Euro-Med Partnership', http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/index_en.htm (20 maart 2011).
- European Commission, 'The Neighbourhood Policy', http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm (20 maart 2011).
- France Diplomatie, 'France and the Balkans' (versie 2008) http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country_files_156/balkans_1965/index.html (1 mei 2011).
- Friends of Europe, 'Securing the EU energy supply – Turkey and the countries of the Caspian Region as key players (versie 2 februari 2011), http://www.friendsofeurope.org/Portals/13/Documents/Reports/SoD_CC_Securing_the_EU_Energy_Supply_02_02_2011.pdf (5 juni 2011).
- German-Foreign-Policy.com, 'German Economic Expansion', <http://www.german-foreign-policy.com/en/hist-archiv/dgw/> (21 mei 2011).
- German-Foreign-Policy.com, 'No Tandem' (versie 12 juni 2010) <http://www.german-foreign-policy.com/en/fulltext/57895> (21 mei 2011).
- Grayson, G.W., 'NATO AFTER KOSOVO: Adjusting the balance of power' (versie 8 oktober 1999), http://findarticles.com/p/articles/mi_m1252/is_17_126/ai_56293813/ (13 juni).
- Guardian.co.uk, 'Enlargement fatigue' (27 september 2006), <http://www.guardian.co.uk/comment/isfree/2006/sep/27/politics.eu>. (1 juni 2011).
- Hofer, S., 'Neo-funtionalism reloaded. The Energy Community of Southeast Europe' (versie 2 februari 2007), http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW9/Hofer_paper.pdf (15 april 2011).
- Levering, R.B., 'Public Opinion and Foreign Policy During the Bosnia crisis' (novemer 2003) <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=8409> (10 juni 2011).
- Meurs, W., 'The Balkans and the New European Responsibilities' (versie 29/30 juni 2000), <http://www.cap.uni-muenchen.de/download/2000/balkan1.PDF> (9 juni 2011) 29.
- Nielsen, C. A., 'Limits of Persuasion: Germany and the Yugoslav Crisis, 1991-1992' (versie februari 1999), <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=2795> (14 juni 2011).

- Stability Pact for South Eastern Europe, 'About the Stability Pact' (versie 2005), <http://www.stabilitypact.org/about/default.asp> (27 april 2011).
- Schlafer, W., 'The German Question Resolved – Making Sense of Schroder's Foreign Policy (versie 6 mei 2006), <http://hir.harvard.edu/the-future-of-war/the-german-question-resolved?page=0,0> (29 april 2011).